

Razredna mobilnost in menedžment globalnega trga dela:

primerjalna študija posebnih ekonomskih
con in neoliberalnih projektov v državah
Azije in Latinske Amerike

Globalno gospodarstvo in (ne)mobilnost družbenih razredov

Zahteve globalnega tržnega gospodarstva po konkurenčnosti, visoki gospodarski rasti, fleksibilni delovni sili in podobnem so nacionalne vlade ob koncu 20. stoletja potisnile v protislovne in pogosto netrajnostne gospodarske strategije, ki imajo skrajno destruktivne učinke v naravnem in družbenem okolju. Vlade so pripravljene za vsako ceno in do skrajnosti izkoristiti naravne danosti, brezposelno vojsko delovne sile, se odpovedati suverenosti določenih delov nacionalnih ozemelj ter celo žrtvovati pridobitve socialnih in kulturnih revolucij, ki so jih ljudstva izbrala skozi dolgo zgodovino osamosvajanj izpod kolonializma, neokolonializma, imperializma in fašizma. Eden takih skrajnih primerov hitre razprodaje ekonomskih, političnih, socialnih in kulturnih pridobitev revolucij, ki jih uvajajo nacionalne vlade po vsem svetu, so politike posebnih ekonomskih con – PEC (*special economic zone – SEZ*) znotraj nacionalnih ozemelj. Gospodarska rast še zdaleč ne zagotavlja povečanja socialne blaginje v državi in trajnostnega razvoja. Pa vendar se zdi, da nacionalne gospodarske strategije drviijo izključno v smeri krepitve gospodarske rasti ter v skrajnih oblikah obljube visokega gospodarskega razvoja prelagajo na novodobne gospodarske enklave (PEC). To je konec sedemdesetih let prva storila Kitajska, danes pa se je politiko posebnih ekonomskih con po podatkih Svetovne banke mogoče najti v stodvajsetih državah sveta (WB, 2007).

Sodobni načini in metode izkoriščanja delovne sile, naravnih virov in širšega družbenega okolja, kar bomo na primeru držav iz Azije in Latinske Amerike analizirali v tem prispevku, pogosto vodijo k predmodernim političnim ureditvam, kjer določeni (zlasti nižji) družbeni sloji ne morejo izboljšati svojega družbenega položaja ne glede na sposobnosti, ki jih lahko ima posameznik ali skupina. Razredna (ne)mobilnost za najnižje razrede postaja vse bolj določena že z rojstvom. Pogoji dela in ustvarjanja v posebnih ekonomskih conah kot tudi v nacionalnih in transnacionalnih gospodarskih projektih spreminjajo geografijo in politiko regij, včasih tudi celin, ter zlasti v zadnjem desetletju pridobivajo socialne razsežnosti, ki so bile značilne za zelo zaprte družbene sisteme. Za sodobne nečloveške pogoje dela ter glede na metode izkoriščanja

¹ Prekarnost (prekarizacija) in fleksibilnost (fleksibilizacija) sta termina, ki sta se v družboslovju ponovno uveljavila za poimenovanje pogojev in procesov, ki jih definira postfordističen trg dela. Prekariat označuje tiste populacije, ki se zaposlujejo »po milosti« delodajalcev (v drastični obliki se prekarizacija uveljavlja med najbolj marginaliziranimi skupinami, kot so prebežniki, izbrisani, drugi prebivalci in prebivalke brez papirjev ali delovnih vizumov). Njihovo delo in življenje (kot tudi življenje njihovih družin, gospodinjstev) je tako skoraj absolutno odvisno od fleksibilizacije ter zahtev, naklonjenosti, arbitrnosti in samovolje delodajalcev. Pri tem je dobro upoštevati, da se prekarizacija vzpostavlja v vseh segmentih trga dela – le da je manifestacija prekarizacije med delavci za nedoločen čas pogosto bistveno nižja kot med pogodbenimi in drugimi delavci z začasnimi oblikami zaposlitve ali pri neformalnem delu.

na globalnem trgu dela sta se uveljavila termina prekarizacija, ki preprosto ne pomeni nič drugega kot delo in življenje po milosti, ter *fleksibilizacija* dela.¹ Pri zaprtih družbenih sistemih položaj posameznika v družbi ni bil določen v skladu z njegovimi sposobnostmi in ustvarjalnostjo (glede na njegov ekonomski, socialni, kulturni in simbolni kapital), pač pa je bil vrojen oziroma določen z rojstvom. Med družbene sisteme z izjemno majhno mobilnostjo družbenih razredov ali slojev sta sodila sužnjelastništvo in fevdalizem. Kastne sisteme azijskih družb pa se v družboslovju še danes postavlja za tipičen primer neprehodnosti med kastami oziroma družbenimi razredi.

V tem prispevku bomo poskusili potrditi tezo, da prav kapitalizem, ki naj bi v nasprotju s preteklimi družbenimi sistemi ustvaril visoko mobilnost ali gibljivost družbenih razredov, utrjuje razredno pogojenost zlasti za (naj)nižje družbene razrede. Teza torej spodkopava idejo Platonove države, kjer se je družbena slojevitost ustvarjala glede na vrline in intelektualno moč, ter prav tako idejo o kapitalističnem sistemu, ki naj bi po Webru posameznike razvrščal v razrede glede na ekonomski položaj

(imetje in dohodek oziroma ekonomski kapital), družbeni ugled (simbolni kapital) ter družbeno moč (sposobnost uveljavljanja lastnih interesov oziroma socialni in kulturni kapital). Z analizo neoliberalnih gospodarskih strategij ter posebnih ekonomskih con na izbranih državah bomo poskusili pokazati, kako je razredna mobilnost za revnejše populacije ali nižje družbene razrede ter zlasti za populacije v tako imenovanih državah v razvoju danes vse težja. Prav tako bomo pokazali na netrajnostne nacionalne in kontinentalne razvojne politike (zlasti s socialnega in okoljskega vidika), ki poglobljajo polarizacijo med revnimi in bogatimi ter zaradi fleksibilnosti in konkurenčnosti globalnega trga dela še natančneje stratificirajo spodnje družbene razrede (zlasti kmete, staroselce, revne, ženske, etnične skupine, migrante, ljudi brez lastnine, neizobražene itn.).

Prav s prekarizacijo in fleksibilizacijo delovne sile, z menedžmentom globalnega trga delovne sile, z novimi gospodarskimi enklavami ter globalnimi neoliberalnimi strategijami se utrjuje nov, zelo zaprt in neprehoden družbeni sistem, ki v mnogih pogledih spominja na življenje in delo najnižjih kastnih, podkastnih ter zunajkastnih populacij, značilnih za indijsko družbo. Z analizo primerov »uspešnega gospodarstva« v državah s hitro rastjo posebnih ekonomskih con in megalomanskih neoliberalnih projektov (Kitajska, Indija in države Latinske Amerike) bomo poskusili dokazati hipotezo o vzpostavljanju vzorcev globalnega kastnega sistema ali razredne nemobilnosti znotraj trga dela za najrevnejše skupine.

Metoda

Hipotezo o vzpostavljanju zaprtega sistema družbene slojevitosti oziroma o razredni nemobilnosti za nižje družbene razrede sem potrjevala s pomočjo obstoječe literature iz obravnavanih držav. Statistične in druge ekonomske kazalnike sem našla v publikacijah nacionalnih statističnih uradov ter mednarodnih poročilih zlasti Svetovne Banke, Združenih narodov, Mednarodnega sklada za razvoj poljedelstva, Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj, Mednarodne

delavske organizacije, Organizacije za varstvo človekovih pravic, Mednarodnega denarnega sklada, Medameriške razvojne banke idr. Sekundarno gradivo in kvantitativne podatke sem dopolnila z izsledki terenskega raziskovanja v Latinski Ameriki in Indiji med letoma 2005 in 2008. Trimesečno raziskovanje v Mehiki je bilo opravljeno med majem in avgustom 2005, trimesečno raziskovanje Srednje Amerike (Gvatemala, Honduras, Salvador) med oktobrom 2006 in januarjem 2007, trimesečno raziskovanje v Indiji med avgustom in novembrom 2007, dvomesečno raziskovanje v Venezueli pa med aprilom in junijem 2008. Zadnji raziskovanji sta bili opravljena v okviru temeljnega raziskovalnega projekta št. Z6-9603 pri Javni agenciji za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, preostali dve pa neformalno.

Terensko delo je združevalo antropološko raziskovanje, etnografsko metodo in militantno raziskovanje. Antropologija je v največji meri služila za preučevanje neokcidentalnih kultur, človekove interakcije med naravo in družbo ter zlasti za spoznavanje bogastva kulturne dediščine staroselskih ljudstev, ki so danes odločni nasprotniki neoliberalnih projektov tako v Latinski Ameriki kot v Indiji. Etnografska metoda (Atkinson in dr., 2002) je omogočila kartografiranje življenjskih zgodb različnih predstavnikov populacije (kmetov, študentov, profesorjev, delavcev itn.) ter reflektiranje mojega lastnega srečevanja z novimi družbenimi procesi oziroma ustvarjanje vmesnih prostorov – med kulturo, ki sem jo raziskovala, ter tisto, ki jo sicer živim. Z militantnem raziskovanjem, kot ga opredeljuje Colectivo situaciones (2003, 2005), pa sem sledila naključnemu srečevanju, preizkušanju, preizpraševanju in samo metodo šele razvijala v procesu raziskovanja družbenih praks. Metoda militantnega raziskovanja v nasprotju z drugimi antropološkimi metodami in etnografskim raziskovanjem, ki vzdržujejo znanstveno distanco do predmeta proučevanja, odpravlja razločevanje med raziskovalcem in raziskovanimi, s čimer sem lahko neposredno vstopila v boje proti neoliberalnim projektom ter PEC tako v Indiji kot v državah Latinske Amerike.²

S terenskim delom sem zbrala še vrsto gradiv in podatkov, ki jih proizvajajo gibanja, kolektivi, ljudske organizacije ter znanstveniki v svojih državah, ter posnela avdio- in videopapise najbolj izpostavljenih družboslovcev v proučevanih državah ter ljudi iz gibanj. Zbrala pa sem še mnogo gradiva, študij in raziskav iz neposrednega lokalnega okolja, kar sem poskusila vnesti v besedilo.

Posebne ekonomske cone in suženjstvo v 21. stoletju

Posebna ekonomska cona (PEC) je geografsko ločeno območje ali enklava znotraj nacionalne države, v katerih so namesto nacionalnih zakonitosti in ustave upoštevajo pravila igre, ki jih določijo lastniki in/ali najemniki cone. To so praviloma velike mednarodne korporacije ter domači ali tuji podjetniki, trgovci ali bankirji, ki najamejo, odkupijo ali pa v dogovoru z vlado prejmejo dele nacionalnega ozemlja, ki jih lahko upravljajo po lastni vesti za določeno časovno obdobje: na Poljskem za dobo dvajsetih let,³ v državah Latinske Amerike praviloma za devetindevetdeset let, v Indiji pa od petnajst do devetindevetdeset let. Z avtonomno zakonodajo in visoko stopnjo

² Pomembni prispevki k razumevanju metode militantnega raziskovanja: Colectivo situaciones et al. (2003, 2004, 2005), Khorasanee (2005), Malo de Molina (2003), Gregorčič (2007).

³ Zakon o ustanovitvi PEC je Poljska sprejela leta 1994. Postavila jih je v obmejne regije z visoko strukturno brezposelnostjo, da bi pospeševale gospodarsko rast, razvijale moderne tehnološke rešitve v domačem gospodarstvu, povečale konkurenčnost proizvodov in servisov, produktivno izrabo postindustrijske lastnine in infrastrukture ter ustvarjale nova delovna mesta (PIFIA, 2008). Trenutno je na Poljskem štirinajst PEC za dobo dvajsetih let (kar se izteče med letoma 2015 in 2017) in en tehnološki park za dobo dvanajstih let (do leta 2009).

liberalizacije poskušajo v PEC pritegniti (tuje) investitorje za izvozno usmerjeno industrijo ter vrsto drugih gospodarskih dejavnosti in storitev, ki bi ustvarjale visoke in hitre dobičke.

Ekonomske prednosti novodobnih enklav se ponujajo tudi v obliki visoke ali popolne avtonomnosti od nacionalne vlade, oprostitev rigidnih birokratskih zahtev, s katerimi se sicer spopadajo druga nacionalna, zasebna in transnacionalna podjetja, pa v obliki fleksibilnih administrativnih postopkov ter režimov zaposlovanja (Aggarwal, 2006; Citizens' Research Collective, 2007; Gopalakrishnan, 2007; Jones, Li in Owen, 2003). Skoraj brez izjeme prepovedujejo sindikalno združevanje delavcev, proteste ali kakršne koli druge oblike samoorganiziranja delavcev, dopuščajo nižje ekološke standarde ter vrsto drugih gospodarskih razbremenitev in ugodnosti (Fan, 1997; Frundt, 2000; Gopalakrishnan, 2007; Hall, 2002; HRW, 1997; HRW, 2002; ILO, 1998; ILO, 2006; Salazar in Carlsen, 2001). Ponekod določila o delu v PEC delavcem zapovedujejo tudi neke vrste prisilno bivanje v enklavi, spet drugod je bivanje v PEC strogo prepovedano. Zaposleni v PEC praviloma delajo sedem dni v tednu z 10- ali celo 14-urnim delavnikom. Vlada in PEC ne zagotavljajo nikakršnih socialnih in drugih nadomestil ter zdravstvenih ali kakšnih drugih garancij za ljudi, ki so utrpeli materialno in psihološko škodo zaradi nastanka PEC na njihovem domu ali zaradi prekarnega dela v njih.

Praviloma nastajajo za hiperproizvodnjo, težko industrijo, informacijsko tehnologijo ali kot transportne ali pa turistične cone. Služijo lahko tudi kot nakupovalna, administrativna, poslovna, tehnološka in finančna (globalna) središča. Najpogosteje so enklave umeščene v nerazvite ruralne regije z naravnimi bogastvi, ali pa v urbana obrobja. Prve lahko svobodno izkoriščajo naravna bogastva in poceni delovno silo iz podeželja, ki jo pred tem za potrebe PEC izselijo ter ji odvzamejo dom in vir zaslužka, druge pa izkoriščajo vse ugodnosti urbane infrastrukture in brezposelno armado migrantskih delavcev, ki se v iskanju zaposlitve naseljujejo v barakarskih ali polivinilastih obrobjih mesta. Ruralna in urbana enklava se dopolnjujeta, hkrati pa sta z roko v roki z domačo vlado, ki z mednarodnimi neoliberalnimi projekti pogosteje resneje ogroža domače prebivalstvo kot PEC. O vsem tem bomo več na konkretnih primerih pokazali v nadaljnjih poglavjih.

»Leta 1986 je v sedeminštiridesetih državah po svetu delovalo 176 con. Do leta 2003 je število PEC naraslo. V stošestnajstih državah po svetu je delovalo 3000 con.« (Aggarwal, 2006a: 4533) Zelo težko je pridobiti natančne podatke o številu danes delujočih enklav, saj so samo v Indiji med februarjem 2006 in oktobrom 2007 najavili 154 novih PEC. Med prve in najslavnejše PEC sodi kitajska Shenzhen iz začetka osemdesetih let, ki so ji sledile številne nove tako na Kitajskem, zlasti pa v Braziliji, Indiji, Jordaniji, Iranu, Kazahstanu, Pakistanu, na Filipinih, Poljskem, v Rusiji, Ukrajini itn. Shenzhen se je v dvajsetih letih iz majhne ribiške vasice v bližini Hongkonga razvila v mesto z 28-odstotno letno rastjo prebivalcev (French, 2006) in danes obsega 32.700 hektarjev (Citizens' Research Collective, 2007). Kljub neto izvozu 35 milijard ameriških dolarjev (ibid.) se spopada z nepredstavljivimi »ekološkimi problemi, visoko rastjo kriminalitete ter visokim izkoriščanjem delavskega razreda, zlasti migrantov« (Goswami, 2007). Številni odpuščeni delavci so morali zaradi vrtoglavih najemnin za stanovanja in prehrano v času iskanja nove zaposlitve najeti posojila, s čimer se je v Shenzhenu ustvarila cela generacija »posojilnih sužnjev« (Goswami, 2007). Nacionalne vlade vsem, ki jih zaradi neoliberalnih projektov ali PEC (prisilno) izselijo, obljublajo neke vrste povračila ali rehabilitacijske programe in nova delovna mesta ter seveda hiter gospodarski razvoj. Kot bomo pokazali na primerih, pa družine iz izseljenih vasi in drugih območij postanejo migrantska delovna sila, visoko prekarizirana in na robu preživetja.

Predhodniki posebnih ekonomskih con

Termin PEC danes pokriva zelo široko polje raznovrstnih tipov con in podcon, ki so nastajali vse od šestdesetih let 20. stoletja. Takrat so se imenovala svobodnotrgovinske cone – STC (*free trade zones*), izvoznopredelovalne cone⁴ – IPC (*export processing zones*), svobodne cone – SZ (*free zones*), industrijska veleposestva – IV (*industrial estates*), svobodna pristanišča – SP (*free ports*), urbane cone podjetništva – UCP (*urban enterprise zone*) ter raznovrstne oblike svobodnih ekonomskih mest, turističnih otokov, nakupovalnih središč, zabavišnih parkov, v Latinski Ameriki pa tudi *maquiladoras*, *zona franca*, *zona libre de colon*⁵ itn. V osemdesetih letih 20. stoletja so bile daleč najbolj razširjene IPC. Vse navedene oblike con še danes obratujejo, vendar se je velika večina že spremenila v PEC, saj te dopuščajo daleč najbolj liberalne ureditve ter združujejo raznovrstne dejavnosti, produkcije in dela, ki so bila prej specializirana za posamezno cono ali podcono.

Zgodovinsko gledano, PEC niso nič novega. Podobno vlogo je na Kitajskem in v Indiji že od začetka 17. stoletja imela britanska *Vzhodnoindijska družba* (*East India Company*), ki so jo ustanovili bogati britanski podjetniki in vplivni poslovneži ter je bila ena prvih delniških družb in korporacij na svetu. Od britanskega kralja je prejela ekskluzivno pravico za trgovanje z Indijo ter zato uživala monopol nad trgovino. Kralj Charles II. jo je leta 1670 pooblastil še za izdelovanje lastnega denarja, osvajanje ozemelj, poveljevanje utrdbam in vojski, ustvarjanje zavezništev ter razglašanje vojne in miru. Poleg gospodarske, politične in vojaške moči nad ozemljem današnje Indije je vse bolj vplivala tudi na odločitve v Londonu. Do konca 18. stoletja je izgnala vse kolonialne vojske, vendar se je zaradi bostonske čajanke leta 1773, nakazujočih revolucij v Franciji in ZDA ter padca globalne trgovine znašla pred bankrotom. Šele po prvem indijskem uporu za neodvisnost leta 1857 jo je britanska vlada nacionalizirala, Indija pa je padla neposredno pod britansko krono. Do razpustitve 1. januarja 1874 je služila samo še za trgovanje s čajem.⁶

Tudi v Latinski Ameriki so konec 19. stoletja nastajala monopolna podjetja, ki so delovala podobno kot današnje PEC. Po tristoletnem španskem kolonializmu, ki ga je obvladovala politika *encomienda* (oblika suženjstva), ter nastopu imperialne faze (fevdalizem) so se v državah pojavili ekonomski akterji s severa. Poleg rudniških in drugih izvozno usmerjenih konglomeratov, katerih večinski lastniki so prihajali iz ZDA, Velike Britanije, Nemčije in Francije, ter Standard Oil (SO) sta bili konec 19. stoletja najpomembnejši korporaciji Standard Fruit Company (SFC) in United Fruit Company (UFC). Obe sta zlasti v državah Srednje Amerike upravljali plantažne nasade tropskega sadja. Države, imenovane tudi banana republike, so korporacijam odstopile velike dele nacionalnih ozemelj, korporacije pa naj bi v zameno zgradile infrastrukturo v državi. United Fruit Company je v Hondurasu za vsak izgrajeni kilometer železnice prejela 500 hektarjev površine in pravico do njenega neomejenega izkoriščanja. Do leta 1929 je bila lastnica 263.035 hektarjev zemlje.⁷ V drugih državah so vlade odstopile območja za nasade banan. Upravljalci, znani pod imenom bananerosi, so imeli dostop do brezmejnega izkoriščanja rek in delovne sile. Od državljanov na svojem ozemlju terjajo dajatve in delo. Korporacije, kot so bile SO, SFC in UFC, so prerasle v »države v državi«. »Z ekonomskega vidika ni zanemarljivo, da so se prihodki United Fruit Company med letoma 1938 in 1950, ko je svetovno povpraševanje

⁴ *Export processing zones* prevajamo kot izvoznopredelovalne cone, saj so bile sprva namenjene izključno proizvodnji izdelkov za izvoz, kasneje pa so začele proizvajati tudi za domače trge, ter tako postale izvozno-predelovalne cone.

⁵ To je še obstoječa starejša oblika PEC zlasti v državah Srednje Amerike, ki je namenjena globalnim logistikam ter finančnim centrom (glej Braga, 2002).

⁶ O delovanju Vzhodnoindijske družbe je natančneje pisal Mill (1997).

⁷ Podatki so pridobljeni s terenskim delom (december 2006) z gibanjem staroselcev Lenca v Hondurasu – COPIN (Consejo Cívico de Organizaciones Populares e Indígenas de Honduras – Civilni svet ljudskih in staroselskih organizacij).

⁸ Cf. tudi: Luís Cardoza y Aragón, *La Revolución Guatemalteca*, Ediciones Cuadernos Americanos, México, 1955.

⁹ Blum (1995) je ponudil pregled vseh vojaških posredovanj ZDA ter Cie po drugi svetovni vojni, ki so ogrozile suverenost nacionalnih držav. Ta in kasnejša posredovanja Cie v Gvatemali potrjujejo tudi dokumentacije in pričevanja dveh najmočnejših gibanj v Gvatemali (H.I.J.O.S. – *Hijos y hijas por la identidad y la justicia contra el olvido y el silencio* – Sinovi in hčere za identiteto in pravičnost, proti pozabi in tišini – ter CUC – *Comité de Unidad Campesina* – Komite kmečke enotnosti). Z obema gibanjema sem sodelovala med novembrom in oktobrom 2006.

¹⁰ Statistični podatki so dostopni prek <http://www.chinability.com/GDP.htm> (9.7.2008). Podatki kitajskega nacionalnega statističnega urada pa prek <http://www.stats.gov.cn/english/> (9.7.2008).

po kavi in bananah bliskovito naraslo, dvignili za 670 odstotkov. Podjetje je vsako leto prikrilo večji del svojih prihodkov, prikazani dobiček pa je investiralo v povezana podjetja, kjer je imelo večinske deleže: Mednarodne železnice Srednje Amerike, tankersko pristanišče Puerto Barrios in druga.« (Kralj, 2008: 128)⁸ Delavci na plantažah so prejeli plačila v bonih, ki so jih lahko uporabljali samo za nakupovanje v trgovinah bananerosov. Potujočim trgovcem je bil vstop na plantaže prepovedan. Delavci na plantažah prav tako niso smeli zapuščati ozemlja korporacije, ki ga je nadzorovala zasebna policija bananerosov, imenovana comanchesi (Blum, 1995; Frundt, 2005; Kralj, 2006).

S postavljanjem svojih zakonitosti in vzpostavljanjem postkolonialnih oblik zaslužnjevanja so konglomerati kmalu posegli še v geopolitiko regije, in sicer tako, da so postavljali in odstavljali celotne vladne garniture, ki so se poskušale upreti. Konflikte so reševali z lastnimi vojaškimi in paravojaškimi enotami, katerih velik del so rekrutirali iz delavcev (sužnjev) v lastnih enklavah. Na pomoč jim je takrat, kot danes, ko je Latinska Amerika vstopila v obdobje velikih neoliberalnih projektov in PEC, priskočila Cia. Tako je znan zgodovinski primer gvatemalskega predsednika

Arbenza, ki ga Cia leta 1954 odstavila, saj je razlastil *United Fruit Company*.⁹ Sledila sta dolgo obdobje vojaških diktatur in nato 36-letna državljanska vojna, ki se je končala leta 1996. Med večje naslednice *United Fruit Company* danes sodijo Chiquita, Dole in Del Monte Fresh Produce. Kot bomo videli v nadaljevanju, je današnji pomen PEC zelo blizu politiki pravkar nakazanih monopolnih podjetij oziroma »držav v državah«.

Primer gospodarske politike »odprtih vrat« na Kitajskem

Nekdaj avtarkično kitajsko gospodarstvo se je začelo liberalizirati leta 1978 z »gospodarsko politiko odprtih vrat« predsednika Denga Xiaopinga, ki je uvedel reforme podeželja, mednarodnih gospodarskih odnosov, državnih podjetij ter institucionalno reformo. Leta 1980 so ustanovili prve štiri PEC (Shenzhen, Zhuhai, Shantou in Xiamen), leta 1984 pa še štirinajst odprtih obalnih mest. Hainanski otoki so postali PEC leta 1988, leta 1990 pa je sledilo še območje Shanghaisko Pu Dong. Nova obalna in svobodna mesta, kot sta območji ob delti reke Yangtze in Biserna reka (Pearl River), so nastajala po letu 1993 (natančneje o tem glej: Fan, 1997; MacDonald, 1999). Po podatkih nacionalnega statističnega urada, kitajskega statističnega letopisa in nacionalnega urada za statistično planiranje je imela Kitajska med letoma 1980 in 2007 v povprečju 9,7-odstotno gospodarsko rast. Najvišjo, 15,2-odstotno, je imela leta 1984, najnižjo, 3,8-odstotno, pa leta 1990. V zadnjem desetletju gospodarska rast ni padla pod 7,1 odstotka, leta 2007 pa je znašala 11,4 odstotka.¹⁰

Gopalakrishnan (2007) opozarja, da številni kritiki, ki bi radi preprečili ustanavljanje PEC v lastnih državah, napačno interpretirajo osnovne podatke in informacije o kitajskih PEC. Kritike se nanašajo samo na prvih šest PEC, ki so na vzhodni obali Kitajske. Cartier pojasnjuje, da so konec osemdesetih let pokrajinske vlade razglašale svoje lastne cone in da v začetku devetdesetih let nihče ni zares vedel, koliko con ima celotna Kitajska: »Leta 1993 so ocenjevali, da je med

6000 in 8700 takih con, in do leta 1992 so menili, da pokrivajo 15.000 kvadratnih kilometrov« (Cartier, 2001). Ker je večina teh con kršila nacionalne in lokalne uredbe, jih je do leta 1994 nacionalna vlada odpravila tisoč (Huang and Yang 1996). Danes Kitajska tuje investitorje prednostno obravnava na več kot polovici svojega ozemlja in si prizadeva za dodatno širitev (Gopalakrishnan, 2007; Goswami, 2007; Fan, 1997; Hong Kong Cristian Industrial Committee, 2004).

Reardon (1996: 1492) v študiji o vzponu in padcu kitajskih izvoznopredelovalnih con ugotavlja, da je bilo uvajanje enklav veliko maj uspešno, kot ga danes poskušajo predstaviti ekonomisti in kritiki. Že v začetnem obdobju so se cone legalno in ilegalno prenapolnile z določenim blagom (avtomobili, gospodinjski aparati in podobno) ter s tem ogrozile lokalno industrijo. Zaradi pomanjkanja deviz se je povečalo tveganje rasti inflacije. Da bi komunistični partiji uspelo ustaviti destruktivno gibanje, je decembra 1981 uvedla moratorij za cone in prepovedala 17 artiklov nepokvarljivega blaga (ibid.). Kot znanilke »tržnega socializma« je cone sprejela šele po letu 1982, ko jih je začela predstavljati kot kitajski gospodarski model. Ker se je s širjenjem PEC začela liberalizirati celotna Kitajska, sta se manjšala tudi privlačnost in pomen PEC (Reardon, 1996; Wong, 1987; Gopalakrishnan, 2007). Samo v letu dni (med letoma 1985 in 1986) so se neposredne tuje investicije znižale za 86,5 odstotka. Tudi večinski investitorji so bili v začetku praviloma iz neposrednega domačega, regionalnega okolja (88 odstotkov investicij je bilo iz Hongkonga in Macaoa) (Wong, 1987; Gopalakrishnan, 2007) in ne iz središča kapitalističnega sistema, zaradi česar so cone sploh nastale.

Čeprav so bile Dengove reforme usmerjene proti urbanizaciji prebivalstva, je zaposlenost v kmetijskem sektorju v manj kot 20 letih upadla za skoraj 28 odstotkov in je leta 1995 predstavljala le še okoli polovico vseh zaposlenih. V devetdesetih letih je kmečko prebivalstvo migriralo v mesta po zaslužek, saj je bilo skoraj 90 odstotkov vseh tujih investicij prelitih v vzhodna obalna mesta, zlasti v Shenzhen (Goswami, 2007). Ti delavci migranti so predstavljali izjemno nizek »strošek dela« oziroma ogromen vir poceni delovne sile. V Shenzhenju je danes od celotne 12-milijonske populacije 58 odstotkov delavcev migrantov (sedem milijonov), ki so skoraj povsem brez socialnih ali drugih pravnih zaščit (French, 2006). Leta 1992 so v provinci Guangdong v Shenzhenju odkrili izjemno visoko stopnjo smrtnosti industrijskih delavcev in več kot 500.000 mladoletnih delavcev (Weil, 1996; Srivastava, 2007). Leta 2003 je več kot polovica podjetij v Shenzhenju zamujala z izplačili plač (ICFTU, 2003), fluktuacija delovne sile je bila več kot desetodstotna (French, 2006). Kljub prepovedi sindikalnega združevanja so delavci v Shenzhenju samo v letu 2006 organizirali 10.000 stavk (China Economic Weekly, 2007). Goswami (2007), Gopalakrishnan (2007) in Srivastava (2007) poudarjajo, da izkoriščanje dela spremljata še visoka stopnja kriminalitete, ki je v Shenzhenju devetkrat višja kot v Šanghaju, ter trgovanje z belim blagom (z ženskami in seksualnimi uslugami). Če je kitajska revolucija skoraj povsem odpravila otroško delo, bedo migrantov in beračenje, se zdaj, kot poudarjajo številni avtorji, zaradi negativnih učinkov PEC ti pojavi množično vračajo v kitajsko vsakdanje življenje (Weil, 1996; Srivastava, 2007; Gopalakrishnan, 2007).

Ker je bilo kitajsko podeželje v rokah vaških svetov, je vlada v osemdesetih letih poskušala z individualnimi pogodbami odkupiti zemljo, jo nacionalizirati in nato nameniti za PEC (Weil, 1996). S tem je zelo ogrozila kmečko populacijo. Med letoma 1992 in 2005 je 20 milijonov kmetov izgubilo zemljo zaradi urbanizacije in industrializacije (Goswami, 2007). Vsako leto naj bi na Kitajskem razlastnili 200.000 hektarjev zemlje, ki je v lasti vaških svetov (ibid.). Z urbani površinami je imela komunistična partija manj težav, saj so bile v državni lasti. Pet milijonov hektarjev obdelovalnih površin je bilo med letoma 1986 in 1995 uničenih za razvoj

infrastrukture ter nepremičnin (Cartier, 2001). *The Economist* je leta 1993 ugotavljal, da skoraj polovica zgradb v Hainanu ni bila naseljena in da so kljub temu gradili nove (ibid.). Hainan je postal svetovni primer »špekulativnega balona«. Leta 1998 je bankrotirala največja pokrajinska banka, Hainan Development Bank (ibid.). Država je med letoma 1992 in 1993 odobrila 127.000 hektarjev zemlje po vsej državi za razvoj nepremičninskih projektov, vendar Huang in Yang (1996) navajata, da je bilo v resnici za te namene uporabljenih le 46,5 odstotka površin.

Med letoma 1990 in 2000 je bilo na Kitajskem 80 milijonov stalnih ter od 30 do 120 milijonov začasnih migrantov (Brooks, 2004: 51). Leta 2003 je več kot tretjina delavcev v PEC prejela nižje plače, kot je bil minimalni dohodek po uredbah vlade (Jayanthakumaran, 2003). Minimalno socialno varnost zaposlenim na Kitajskem zagotavljajo le še državna podjetja, ki poslujejo z izgubo in životarijo izključno z državnimi subvencijami (Morrison, 2005: 10). Med letoma 1998 in 2002 je bilo zaradi pospešenega prestrukturiranja državnih podjetij odpuščenih 24 milijonov delavcev, kar je predstavljalo več kot polovico vseh javnih uslužbencev (Brooks, 2004: 56).

Kitajska je od leta 2004 tretja svetovna trgovinska velesila, rast trgovine se je z njenim vstopom v Svetovno trgovinsko organizacijo konec leta 2001 še okrepila: je svetovna izdelovalka jekla, različnih kovin, predelovalka premoga in mnogih drugih mineralov. Je med vodilnimi po črpanju surove nafte (vendar zaradi velike porabe tudi neto uvoznica nafte) in v proizvodnji lahke industrije (barvnih televizorjev, pralnih strojev, zamrzovalnikov, klimatskih naprav, telefonskih aparatov, glasbenih instrumentov), tekstilne industrije (svilena oblačila), v avtomobilski proizvodnji itn. (Xiaomin, 2003: 57; UN, 2007b). Julija 2005 je imelo kitajsko podeželje več kot 26,1 milijona ljudi, ki so živeli v absolutni revščini – ta delež je hkrati predstavljal 18 odstotkov vseh najrevnejših ljudi na svetu. (Goswami, 2007). Okoli 60 odstotkov podjetij v PEC krši predpise o dovoljenih izpustih škodljivih in nevarnih snovi, zaradi česar po podatkih Svetovne banke vsako leto umre 300.000 ljudi, čeprav kitajska vlada že zdaj za preprečevanje onesnaževanja namenja 200 milijard dolarjev, kar predstavlja deset odstotkov BDP. Več kot 20 odstotkov populacije živi v zelo onesnaženih regijah, 70 odstotkov rek in jezer pa je v izjemno slabem stanju (Goswami, 2007).

Leta 2006 je po podatkih Kitajske akademije za družbene vede Ginijev koeficient znašal 0,496 (CASC, 2007). Prebivalci v obalnih mestih zaslužijo do trikrat višje plače kot prebivalci v ruralnih območjih osrednje in zahodne Kitajske. Preostanek agrarne populacije (okoli polovica) predstavlja za vlado grožnjo in oviro za nadaljnji »uspešen« proces gospodarske in socialne liberalizacije. Direktor Inštituta za sociologijo Li Peilin (ibid.) ugotavlja, da 20 odstotkov prebivalcev z najvišjimi dohodki zasluži štirikrat več kot 20 odstotkov z najnižjimi dohodki in da se je prepad med najrevnejšimi in najbogatejšimi v letu 2006 povečal za 18,2-krat, kar pomeni, da je danes razlika med 20 odstotki najbogatejših in najrevnejših kar 72-kratna (ibid.). Med letoma 2003 in 2004 so na Kitajskem ugotovili 28-odstotno rast družbenih nemirov (Weil, 2006), med letoma 2004 in 2005 pa 6,6-odstotno, medtem ko se je nasilje v državi v istem obdobju povečalo za 13 odstotkov (McGregor, 2006). Iz podatkov kitajskega ministrstva za javno varnost naj bi število nemirov med letoma 1993 in 2005 zraslo za natanko desetkrat (z 8700 na 87.000 množičnih nemirov), ministrstvo za delo in socialno varnost pa dokazuje, da je bila rast v dvanajstih letih (med letoma 1995 in 2006) kar 15,3-odstotna (China Economic Weekly, 2007).

Kjer so »davki na počitnicah«: primer Indije

Indija je bila med prvimi azijskimi državami, ki je leta 1965 v pristaniškem mestu Kandla postavila svobodnotrgovinsko cono. Kljub temu je bil v Kandli leta 2005 delež od izvoza le petodstoten

(Aggarwal, 2006b); imela je le še odstotek industrijskega sektorja in 0,32 odstotka investicij (Aggarwal, 2006a). V devetdesetih letih 20. stoletja je začela indijska vlada izvoznopredelovalne cone po »uspešnem kitajskem vzoru« spreminjati v PEC. Februarja 2006 so začeli veljati poenostavljeni postopki in ukrepi, ki jih je vlada pripravila z odredbo listine o PEC leta 2005 (*SEZ Act 2005*) ter tako sprostila njihovo skoraj povsem neomejeno rast. Čeprav PEC v Indiji nastajajo kot poskusi hitrih preslikav kitajske gospodarske politike, pa je temeljna razlika, kot opozarja vrsta strokovnjakov, vsaj dvojna: PEC na Kitajskem so nastajale postopoma, ob veliki začetni regulaciji države in zlasti na neobdelovalnih površinah. Od leta 2006 v Indiji rastejo iz dneva v dan brez regulacije države in praviloma naseljujejo obdelovalne površine (Gopalakrishnan, 2007; Aggarwal, 2006a; Sarma, 2007; Asia Pacific Foundation, 2006). To se dogaja v državi z najvišjim deležem nezadostno prehranjenih ljudi na svetu (Ziegler, 2006).

Med redkimi omejitvami in določili za možnost delovanja PEC v Indiji je vlada postavila rast dodane ekonomske vrednosti, promocijo izvoza blaga in storitev, promoviranje tujih in domačih investicij, spodbujanje zaposlovanja ter gradnjo infrastrukture. Ta določila in logika so primerljivi s tistimi, ki so jih bolj ali manj brutalno izvajale že korporacije pred stoletjem v Latinski Ameriki (omenili smo primer UFC in druge politike »države v državi«). Nekatere indijske države zahtevajo minimalno površino, ki jo mora imeti PEC (kar je tisoč hektarjev), spet druge pa zaradi prostorskih omejitev v urbanem okolju določajo maksimalno velikost. PEC je vlada uvedla popolnoma netransparentno in brez vnaprejšnjega posvetovanja s prebivalstvom (Sarma, 2007). Kmečki populaciji (in obdelovalcem zemlje) je povzročila »dvojno izgubljenost« – fizično (izguba doma) ter poklicno (izguba dela, vira preživetja). Čeprav vlada obljublja rehabilitacijske programe za vse ljudi, ki so lastniki zemlje (ne pa za kmečki proletariat, ki je v napol suženjskem ali vsaj fevdalnem razmerju do lastnikov zemlje, in vsa tista gospodinjstva, ki niso lastniki zemlje) ter na račun gradnje PEC izgubljajo dom in zaposlitev, pa po podatkih nekaterih avtorjev (Sarma, 2007; Citizens' Research Collective, 2007) prebivalci, ki so bili izseljeni že v sedemdesetih letih, zaradi »nacionalnih razvojnih načrtov« še danes niso prejeli nadomestnih stanovanj ali kakršnih koli drugih kompenzacij. Tudi 75 odstotkov *adivasi*jev (staroselcev) in *dalit*ov (nekdaj nedotakljivih), ki so zaradi enakih razlogov izgubili dom in vir preživetja leta 1950, še vedno čaka na nadomestila (Citizens' Research Collective, 2007). Najpogosteje se namesto izseljenih z nadomestili okoriščajo veleposestniki ali odsotni lastniki, ki se prek posrednikov z vladnimi agencijami že v naprej dogovorijo za odškodnine (Sarma, 2007).

Še pred kratkim je skoraj 80 odstotkov prebivalcev od 1,1 milijarde celotne indijske populacije živelo od dela v kmetijstvu (večinoma kot delovna sila, na primer *daliti*, ali pa kot lastniki skupnostne zemlje, na primer *adivasi*ji, ter kot vrsta malih kmetov ipd).¹¹ Več kot 100 milijonov ljudi s podeželja nima lastne zemlje, 80 milijonov gospodinjstev pa ima skupaj manj kot pet aker (2 hektara in 23 arov) zemlje (Sarma, 2007). Celotna ruralna populacija je lastnica 17 odstotkov vseh kmetijskih površin (Citizens' Research Collective, 2007). Od leta 1991, ko je Indija podpisala pogodbo s Svetovno banko in formalno odprla prosto pot neoliberalnim reformam, je delež prebivalstva na podeželju upadel na 60 odstotkov. Do sredine devetdesetih let je zaradi prezadolženosti in obubožanja tisoče kmetov naredilo samomor (Sainath, 1996). Shiva (2004) opozarja na tesno korelacijo med samomorilnostjo in liberalizacijo Indije. Samo med letoma 1997 in 2004 je v Indiji naredilo samomor več kot 25.000 kmetov (Shiva, 2004). Po podatkih FIAN (2008: 31) jih je bilo do aprila 2008 že krepko več kot 40.000. Vrsta znanstvenikov ugotavlja, da v Indiji vsak dan naredi samomor 20 kmetov ali delavcev v kmetijstvu,

¹² Podatki dostopni prek: <http://www.seztimes.com/notifiedsez.asp> (17.7.2008).

¹³ Indijska vlada deli družbo v tri skupine gleda na dostopnost do ekonomskih virov. Med najbolj zastopane sodijo prebivalci, ki so uvrščeni v tretjo skupino in se imenujejo *scheduled casts* (SC) in *scheduled tribes* (ST) ali uradno priznane kaste in uradno priznane staroselske skupine, za katere vlada uvaja posebne kvote (glede dostopa do služb, izobraževanja, zemlje itn.). Prav tako vlada s politiko pozitivne diskriminacije obravnava tudi *other backward classes* (OBC) ali ostale nerazvite razrede. *Forward class* (FC) ali napredni razred pa je iz tega sistema kvot (ali državne pomoči) izključen.

ker ne morejo preživeti družine. V prvi polovici leta 2005 je zaradi agrarne krize naredilo samomor 150.000 ljudi (Sainath, 2005). »Samo v okrožju Anantapur, v Andhra Pradešu je med letoma 1997 in 2000 samomor naredilo 1800 ljudi, ko pa je državna skupščina zahtevala te statistike, jih je bilo na seznamu samo 54« (ibid.). Zaradi neugodnih gospodarskih gibanj in vse večjih ekoloških problematik (suša, cunami) se opuščajo za Indijo značilna riževa polja, čajni, sadni, zeliščni in drugi nasađi, kmetje oziroma delavci na kmetijah pa postajajo izjemno poceni delovna sila v vseh večjih mestih. Med države z največjo brezposelnostjo in revščino sodijo Orisa, Čatisgarh, Džarhand, Andhra Pradeš ter Maharaštra in Gudžarat.

V Andhri Pradešu so med letoma 2006 in 2007 potrdili okoli 53 PEC. Najnovejši podatki kažejo, da se število hitro povečuje. Dnevnik *The Hindu* je 12. februarja 2008 za Andhro Pradeš navedel 71 odobrenih PEC, *SEZ Times* pa 70.¹² Predvidevamo

lahko še nadaljnjo rast, saj države med seboj tekmujejo po številu PEC. Sarma v članku 26. maja 2007 navaja: »Indija je doslej odprla 19 PEC, odobrila 234, načelno potrdila nadaljnjih 162 in prijavila še 19.« (Sarma, 2007) Njegovi podatki se skoraj povsem ujemajo s preglednicami *SEZ Timesa*, ki se predstavlja kot »prvi in edini medij za posebne cone, infrastrukturo in projekte«. Iz teh podatkov lahko tudi ugotovimo, da kar 134 con od vseh 439 deluje v sektorju informacijske tehnologije in storitev, ki jih informacijska tehnologija omogoča. Skupaj s tistimi, ki so se transformirale iz nekdanjih izvoznopredelovalnih con, in novimi postaja Indija država z največjim številom PEC na svetu ter zlasti država z neverjetnim številom PEC, odobrenih v izjemno kratkih časovnih obdobjih. Nekateri ocenjujejo (Citizens' Research Collective, 2007; Srivastava, 2007), da se bo končno število ustavilo pri okoli 600.

V primerjavi s Kitajsko se je indijska vlada politike PEC lotila z veliko naglico ter brez kakršnih koli varovalk ali omejitev. Spodbuja liberalizacijo, izkoriščanje naravnih virov, povsem odprto poudarja, da socialna pravičnost, ki jo je zagotavljala nacionalna ustava, ovira gospodarski razvoj, ter jo poskuša umakniti s politične agende. S tega vidika se napovedujejo nepredstavljive humane katastrofe, verjetno pa tudi gospodarska nestabilnost, netrajnostna rast in velike okoljske obremenitve. Vlada nasilno izseljuje staroselske skupnosti in izrablja njihovo zemljo. Upore zatira s policijo in vojsko ter spodbuja (tudi finančno) opustošenje najdragocenejših regij z izjemno visoko biotsko raznovrstnostjo. Velik delež PEC postavljajo v največja (glavna) mesta indijskih držav (Mumbaj, Hyderabad, Bangalore), ki pogosto nimajo primerne infrastrukture, premorejo pa tudi tretjino slamskega prebivalstva (ne gre niti za barakarska naselja, pač pa za domove, ki jih postavljajo iz polivinilastih in kartonskih odpadkov), ki je daleč najcenejša delovna sila na svetu. Vendar, kot kažejo podatki iz preglednic *SEZ Timesa*, povpraševanja po tovrstni delovni sili skoraj ni. Indijska ustava je zapovedovala določene kvote zaposlitev ter socialne pomoči za najnižje razrede (SC in ST).¹³ S politiko PEC pa se te socialne garancije ali korekcije odpravljajo (Sarma, 2007).

Po podatkih *SEZ Timesa* v nerazvitih ruralnih delih Indije vznikajo PEC, ki bodo izrabile naravna bogastva. V najrevnejši indijski državi Orissa *Hindalco Industries Limited* na 115.706 hektarjih v vasi Lapanga gradi PEC za proizvodnjo in predelavo aluminija, *Jindal Stainless Limited* pa jeklarsko industrijo na 142.115 hektarjih v Kalinganagarju. V drugi najrevnejši državi Jharkhand *Adhityapur Industrial Area Development Authority* na 365.000 hektarjih odpira

¹⁴ Podatki so vzeti iz <http://www.sezti-mes.com/notifiedsez.asp> (17. 6. 2008).

avtomobilsko industrijo. Korporacija *Beta Developer* ima PEC z informacijsko tehnologijo na 10,114.191 hektarjih, v vaseh Jagtala in Bangla v Zahodni Bengaliji.¹⁴ Med ekološko nevarne projekte, proti katerim so se dvignili milijoni Indijcev, sodi gradnja PEC v Nandigramu (visoko poplavno območje blizu meje z Bangladešem v državi Zahodna Bengalija), kjer indonezijska družba *Salim Group* gradi kemično tovarno. »Maha Mumbai Special Economic Zone« v Mumbaju (Maharaštra) zahteva izselitev 45 vasi (15.000 gospodinjstev oziroma okoli milijon ljudi). Največje in neposredne konfrontacije s PEC pa so še v Raigad (Maharaštra), Nandiguda (Karnataka), Jagatsinghpur (Orisa) in Jhajjhar (Harjana).¹⁵

Vendar Indije ne ogrožajo le PEC, neke vrste tuja ozemlja z zasebnimi politikami, varnostnimi službami itn. Podobno, kot velja za neoliberalne projekte v Latinski Ameriki, kar bomo pokazali v naslednjem poglavju, se tudi indijska vlada loteva velikih infrastrukturnih projektov (hidroelektrarne, rudniki, ceste), ki pogosto bistveno bolj prizadenejo prebivalce kot pa politike PEC. Na največji indijski reki Narmada na primer vlada postavlja 3200 jezov, ki bodo neposredno ogrozili življenje dveh odstotkov celotne indijske populacije (25 milijonov ljudi) (Roy, 1999). Državni projekti so samo do leta 2000 prisilno izselili 40 milijonov ljudi. Danes ti ljudje predstavljajo permanentne migrantske družine brez vsakršne možnosti stalne naselitve, zato se pomikajo od predmestja do drugega predmestja. Gibanje Narmada bačao andolan se že več kot 20 let bori proti tem nasilnim izselitvam vasi in ozemelj za nacionalne »razvojne projekte«. Država neoliberalne projekte uresničuje z največjimi domačimi in tujimi korporacijami (Tata, Jindal, POSCO, Mittal, Alcan, Alcoa, Vendant idr.), ki so po navadi tudi glavne razvijalke PEC v državi. Razvoj indijskega nacionalnega gospodarstva je skrajna oblika upravljanja in podreja nja, kot ga je pod pojmom *governmentality* opredelil Foucault (1999).

»V Indiji ni mogoče najti etabriranega znanstvenika ali strokovnjaka, ki bi zagovarjal politiko PEC razen za to primerno plačanih uradnikov, inštitutov in agencij,« trdi prof. politologije Haragopal z Univerze v Hyderabadu iz prestolnice države Andhra Pradeš, ki ima največje število PEC na podcelini.¹⁶ Politiki PEC nasprotuje vrsta formalnih kot tudi neformalnih institucij, zlasti pa vsa množična družbena gibanja, najbolj in najbolj množično zlasti staroselci, ki živijo od naravnih danosti (od tega, kar ponujajo pragozd, reke, morje, zemlja) v slabo razvitih regijah,

¹⁵ Podatke sem pridobila s terenskim delom z gibanji Catisgarh mukti morča ter Narmada bačao andolan (od avgusta do novembra 2007).

¹⁶ Intervju s prof. Hargopalom o gospodarstvu, politiki in PEC v Indiji sem opravila 30. oktobra 2007 na Univerzi v Hyderabadu.

THE ECONOMIC TIMES KOLKATA MONDAY 9 OCTOBER 2006

State to acquire 29,170 acres for 8 SEZs

Sutanuka Ghosal
KOLKATA

THE West Bengal government has set an ambitious target of acquiring 29,170 acres of land by March 2007 for the eight proposed special economic zones (SEZs). For the state government, this is crucial for securing the Centre's final clearance for SEZs.

The land acquisition deadline was fixed by the state government on Saturday, just 24 hours after the Board of Approval (BoA) cleared all eight SEZ applications from West Bengal.

Approval for an SEZ, typically, comes in two stages. Initially, BoA gives in-principle nod to the SEZ application. But final clearance comes only after land acquisition for the SEZ is complete. State commerce and industry secretary Sabyasachi Sen told ET: "We are fully aware that land acquisition is a precondition to the final central clearance. Land identification for the proposed SEZs is nearly complete. We have a comprehensive land map and work will progress accordingly. We are confident of acquiring these vast tracts of land within six months."

Mr Sen was also quick to stress that the state government had successfully acquired 997 acres for Tata Motors proposed People's Car project at Singur in three months despite stiff opposition from various quarters.

However, the state government's biggest challenge is likely to be the acquisition of 22,500 acres for Indonesian's Salim Group. The group, along with Universal Success and Unitech Ltd, has decided to develop a mega chemical industrial estate, including a chemical SEZ, on 10,000 acres in Nandigram in East Midnapore in a 50:50 joint venture with West Bengal Industrial Development Corporation (WBIDC). The consortium also plans to develop a multiproduct SEZ on 12,500 acres in Haldia.

The state government has decided to acquire land for all the proposed SEZs simultaneously. "We will not consider acquisition of land on a case-to-case basis. Our officers have been directed to initiate the land acquisition process for all projects since it is a time consuming affair. After a land survey, WBIDC will have to submit an application to the collector. The collector will, in turn, forward the application to the land and land reforms department, which subsequently issues a notification for acquisition of the land," Mr Sen said.

All land acquisition this time round is expected to be easier for the state government as it is largely targeting monocrop or no-crop land.

For instance, several stretches identified by the Videocon Group for its SEZ projects in West Bengal are virtually barren land.

In this light, a top Videocon official said: "We have proposed to set up two multiproduct SEZs, each spread over an area of 2,500 acres, in North 24 Parganas and Kharagpur. We also have plans to set up an IT and IT hardware SEZ in North 24 Parganas for which the requirement is 400 acres. We are even setting up a biotech and IT SEZ at Siliguri, for which BoA clearance is not required. As they are spread over 100 acres, only final approval is necessary."

Other SEZs that have received BoA clearance are Bengal Srei Infrastructure's proposed auto components SEZ at Kharagpur (500 acres), Salarpuria Properties' electronics and services sector SEZ in North 24 Parganas (520 acres) and SEZ Infrastructure Developers' proposed engineering SEZ (250 acres).

ter daliti, ki so druga zunajkastna skupina brez pravice do lastnine in najslabše plačana delovna sila. Za prisilno izseljevanje je vlada znova uveljavila britanski kolonialni zakon, »Colonial 1894 Land Aquisition Act«, ki najrevnejšim jemlje zemljo ter s tem načrtno in »zakonito« uničuje staroselsko kulturo, družbeno okolje in življenje najbolj zatiranih populacij. Prav *adivasi* in *daliti* predstavljajo osrednja družbena razreda fizičnih delavcev in delavk, ki z množičnimi zasedbami zemlje ter demonstracijami zadnjih dvajset let stalno opozarjajo na družbeno pogubno gospodarsko politiko vlade.

Razločevanje med družbenimi razredi in neprehodnost med najnižjimi razredi pa sta še veliko bolj kompleksna in razvejana, kot nam je uspelo predstaviti v tem prispevku. Indijski *sistem varna* (ali kar v zahodnem družboslovju posplošujemo kar v *kastni sistem*), ki razvršča populacije v štiri glavne razrede (ki jim posplošeno pravijo kaste) ter v vrsto pod- in obkast (ter zunajkaste skupine, ki so bile opredeljevale glede na verske, etnične, rasne in druge raznolikosti), je nastal na osnovi etnične in geografske pripadnosti. Danes, po šestdesetih letih kapitalizma, kastna stratifikacija sovпада tudi z vrsto drugih indikatorjev: poklic, višina dohodka na gospodinjstvo, stopnja izobrazbe, spol, vera itn. Da se v Indiji z nastopom kapitalizma kastni sistem ni začel razkrajati, pač pa le še utrjevati in krepiti, mi je v času terenskega dela jeseni 2007 v intervjujih potrdila vrsta priznanih znanstvenikov in humanistov (npr. pravnica Vrinda Grover, pravnik K. Balagopal, pedagog Anil Sadgopa, sociolog Ravi Sundaram, politolog G. Haragopal, novinar Subash Ghadate, biolog Ravi Sinha, režiser Amar Kanwar, poet Varvara Rao, urbanist Lalit Barta idr.) in gibanj (Čatisgarh mukti morča, Narmada bačao andolan, Marx Club, P.O.P.). Kljub očitnemu utrjevanju razločevanja in specializacije med kastami in drugimi sloji v državi pa o tem še ni mogoče najti natančnejše znanstvene analize. Poklici znotraj posameznih kast se vse bolj redefiniirajo glede na nove potrebe. V Indijo na primer množično migrirajo začasni delavci (zlasti iz skupine *dalit*) iz Bangladeša, saj za sortiranje odpadkov v Indiji prejemajo pet rupij višji dohodek na dan. Ker so s tem izpodrinili domače *dalite*, ki so opravljali enako delo, se ti zaposlujejo v drugih panogah – v tem primeru pri menedžmentu sortiranja odpadkov ali pa kot čistilci v gospodinjstvih itn. Brezposelni obiralci, mali kmetje in drugi ruralni delavci so se začeli množično zaposlovati v gradbeništvu itn. Fluktuacija in prekarizacija zaposlitev potekata hitro in v velikem obsegu, pri čemer pa nižji družbeni razredi praviloma ne izboljšujejo ekonomskega in socialnega položaja svojih gospodinjstev, pač pa se revščina med nižjimi družbenimi sloji bliskovito pogloblja. Kljub hitremu, širokemu in intenzivnemu mobiliziranju najrevnejših skupin pa nove neoliberalne politike v Indiji brez večje in konkretne solidarnosti ter sodelovanja vseh družbenih skupin, zlasti pa večje in dejavne vloge strokovnjakov, akademikov in drugih intelektualcev, ki se doslej niso zares angažirali v gibanjih, ne bo več mogoče ustaviti.

Primeri geopolitike v Latinski Ameriki

Posebne ekonomske cone v Latinski Ameriki delujejo po podobnih principih in temeljijo na podobnih ureditvah, kot smo jih opisali za Indijo in Kitajsko, vendar združujejo še vrsto drugih tipov novih ekonomskih enklav, ki so vpete v širše regionalne in celinske projekte. Najpogosteje se pojavljajo kot tradicionalna zaprta območja za proizvodnjo izvoznih artiklov, kar so zlasti na Karibih pogosto imenovali »zona franca«, ali pa kot odprte regije za proizvodnjo dobrin za domači trg, kot je na primer brazilska svobodnotrgovinska cona Manaus. Prve regulative o conah so nastajale v Argentini in Urugvaju v dvajsetih letih prejšnjega stoletja, PEC pa so se po vsej celine razširjali šele od konca šestdesetih let (Braga, 2002).

Kanada in ZDA so v sodelovanju s transnacionalnimi bankami in skladi že sredi osemdesetih let iskale alternativo proti vzpenjajočim se azijskim trgovom, ki so napovedovali zlom ameriškega gospodarstva, kar je odzvanjalo v vrsti nacionalnih in globalnih kriz. Odločile so se za proces neokolonializacije Mehike, Srednje in Južne Amerike, in sicer na način, ki bi Latinsko Ameriko postavil za resno konkurenco azijskim trgovom. Podpisale so vrsto neoliberalnih sporazumov ter vrsto bilateralnih in multilateralnih pogodb, nekatere na ravni držav, druge v

sodelovanju s Svetovno banko (ter drugimi bankami), Svetovno trgovinsko organizacijo, Natom, Mednarodnim denarnim skladom, nekatere tudi z EU in drugimi transnacionalnimi konglomerati. Med največje projekte, ki so odločilno posegli v vsakdanje življenje prebivalcev Latinske Amerike, sodijo zlasti: Plan Puebla Panama – PPP (Načrt Pubela Panama), Plan Columbia – PC (Načrt Kolumbija), Área de Libre Comercio de las Américas – ALCA (Območje svobodne trgovine za Amerike), El Tratado de Libre Comercio de América del Norte – TLC (Sporazum o svobodni trgovini za Severno Ameriko, ki ga poznamo pod angleškimi inicialkami NAFTA in različica za Srednjo Ameriko – CAFTA), Integración de la Infraestructura Regional Suramericana – IIRSA (Regionalna integracija infrastrukture v južni Ameriki), Alianza para la Seguridad y Prosperidad de América del Norte – ASPAN (Zveza za varnost in blagostanje Severne Amerike) itn. Vsi ti sporazumi delujejo sovisno ter v svojih določenih pogosto upravljajo PEC, maquiladoras, zona franca, zona libre de colon ter vse druge oblike proste oziroma svobodne trgovine in proizvodnje.

Mehika je bila desetletja druga glavna izvoznica v ZDA, takoj za Kanado. Leta 2003 pa jo je prehitela Kitajska. Danes ima Mehika 107 industrijskih parkov z *maquila* ali *maquiladora* (ILO 2004; Braga, 2002). Parke sestavljajo megalomanska podjetja, ki uvažajo surovine ali nedokončane oziroma delne produkte, oproščene carin za končno izdelavo v Mehiki, saj ima ta izjemno poceni delovno silo. Razmerje v plači delavca v avtomobilski industriji med Mehiko in ZDA je bilo leta 2000 okoli 1 : 32 (Mondragon v Salazar in Carlsen, 2001: 24). *Maquile* praviloma postavljajo na geostrateške lokacije, financirane so iz neposrednih tujih investicij in kot PEC zaposlujejo brezposelno vojsko delavcev (nekvalificirano in neorganizirano delovno silo). Najprej so nastale na severu Mehike, in sicer kot migracijski program za mehiške imigrantske delavce (*bracero*) po sporazumu med ZDA in Mehiko leta 1964 (Frundt 2000). ZDA so tako ubile dve muhi na en mah. Številne brezposelne so zadržale v Mehiki in jih zaposlile za izjemno nizke plače, s proizvodi pa poskusile konkurirati hitro rastočim azijskim trgovom (zlasti tako imenovanim azijskim tigrom). Število zaposlitev v *maquilah* je s 446.000 v letu 1990 naraslo na 1,285.000 v letu 2000, vendar pa po tem obdobju upadajo prav zaradi visoke kitajske konkurence (maja 2002 je že 200.000 zaposlitev manj) (Hall, 2002). Vse do podpisa Sporazuma o svobodni trgovini za Severno Ameriko, ki je začel veljati 1. januarja 1994, so bile *maquile* zavezane proizvajati za severne trge (zlasti ZDA in Evropo), danes prodajajo tudi na domačem trgu.

Maquiladoras v Srednji Ameriki zaposlujejo 250.000 delavcev. Od vseh zaposlenih je 90 odstotkov žensk (ILO, 1998). V Gvatemali so leta 1986 *maquile* ustvarile izvoz v višini 5,5 milijona ameriških dolarjev, leta 1999 pa že 407 milijonov (HRW, 2002). Število *maquil* se v Gvatemali vsak dan povečuje. Skoraj 90 odstotkov vseh *maquil* deluje v sektorju tekstilne

¹⁷ O negativnih učinkih PPP so doslej pisala zlasti gibanja in neformalne družbene organizacije, glej na primer UCIZONI (2006) in CIEPAC (2004).

¹⁸ Intervju z Robertom Nolascom sem na sedežu CESTA (*Centro Salvadoreño de Tecnología Apropiable*) opravila 8. januarja 2007. Več o organizaciji, ki deluje že 27 let glej na <http://www.cesta-fao.org/> (9. 7. 2008).

industrije (oblačila), ki se praviloma izvaja v ZDA (Maquila Solidarity Network, 2006). Po podatkih Razvojnega programa Združenih narodov v revščini živi 57 odstotkov populacije, 27 odstotkov pa v skrajni revščini. Gvatemala je takoj za Brazilijo in Pakistanom tudi država z najvišjo dohodkovno neenakostjo med vsemi državami s srednjimi in nizkimi dohodki po razvrstitvi Združenih narodov (UNDP, 2000b).

Maquile so le ena od oblik PEC v Latinski Ameriki, ki so skupaj s preostalimi vpete v velike neoliberalne geopolitike. Pomen že omenjenih »giga«, »mega« in »parcialnih projektov«, kot jih imenujejo v Latinski Ameriki, ko se nanašajo na PPP, TLC, IIRSA, ALCA idr., je spreminjanje geografije od južne meje ZDA do skrajnega juga celine s temeljnim ciljem gospodarske premoči ZDA in Kanade na globalnem trgu. Cilje opravičujejo z obljubami visokih investicij v nacionalno infrastrukturo, ustvarjanjem novih delovnih mest, vzpostavljanjem nove industrije in izboljšanjem kakovosti življenja ljudi. Podobno kot v primeru Indije se tudi pri državah Latinske Amerike povsem jasno kaže, da gre za *governmentality* (Foucault, 1999), da ZDA v sodelovanju s Kanado upravljajo celotno celino.

S sporazumom o privatizaciji šolstva v Mehiki Ford in Coca-Cola odpirata »Escuelas de calidad« ali kakovostne šole. Za gospodarski Načrt Kolumbija, ki je imel daleč največ ovir že ob nastajanju, je danes popolnoma jasno, da v Kolumbiji krepi vojaško moč za obvladovanje vse bolj upornega južnega dela Amerike, ki pogosto prekriza načrte kapitalističnega centra. »Od avgusta 2000, ko je kongres ZDA potrdil Načrt Kolumbija, je dežela prejela 5,225 milijarde dolarjev vojaške pomoči« (Zibechi, 2008: 10). Samo v štirih letih (med letoma 2004 in 2007) je po številu vojakov prehitela vse države Latinske Amerike razen Brazilije. Kolumbija ima danes 178.000 vojakov, Brazilija pa 190.000 (ibid.). Cia je samo v letu 2008 že večkrat odprla vojaški in politični konflikt Kolumbije s sosedomi (zlasti z Ekvadorjem in Venezuelo) tako, da je iz zaseženih dokumentov kolumbijske gverilske vojske (FARC) utemeljevala vpletenost Chaveza in Correa z uporniki v Kolumbiji. Kolumbija pa je v tem letu že večkrat napadla obmejna ozemlja obeh sosed.

Plan Puebla Panama (PPP) sta pripravila Mednarodni denarni sklad in Medameriška razvojna banka za Mehiko in Srednjo Ameriko. Veljati je začel leta 2005 in napovedoval največjo infrastrukturno pridobitev za ta del celine. S projektom ZDA najprej militarizirajo ozemlja (militarizacija omogoča hitreše in prisilno izseljevanje ljudi, ki ga pogosto spremljajo tudi poboji in etnično čiščenje), nato pa spodbujajo hitro in netrajnostno izkoriščanje naravnih virov in vdor tujega kapitala za preoblikovanje javnih servisov v zasebna. Z avtocestami, železnicami, hidroelektrarnami, telekomunikacijskimi sistemi, intenzivnim monokulturnim (plantažnim) kmetijstvom, kjer, na primer, danes gojijo sladkorni trs in druge kulture za proizvodnjo biogoriv, pa z genskim inženiringom in podobnimi projekti uničujejo arhitekturno krajino, živalstvo in rastlinstvo, enkratno biotsko raznovrstnost, značilno izključno za omenjene regije. S privatiziranjem vseh omenjenih bogastev (tudi vode!) imajo ljudje vse manjši dostop in možnosti za preživetje. Izjemno pa je ogrožena tudi zadostna proizvodnja hrane za domačo populacijo.¹⁷

Ekolog Robert Nolasco iz organizacije CESTA v Salvadorju dokazuje, da Načrt Puebla Panama na severu države, ki je doslej pridelal 70 odstotkov celotne nacionalne letne prehrane, postavlja dve hidroelektrarni (El Tigre, Chimarron) in 37 rudnikov.¹⁸ Rudniki zlata za obratovanje samo v eni uri porabijo 250.000 litrov pitne vode, ki je potem visoko onesnažena s težkimi kovinami ter neuporabna oziroma nevarna, medtem ko revni prebivalci v tem delu države ne le, da nimajo vodovodov, pač pa izgubljajo še pitno vodo. V glavnem mestu San Salvador podtalni-

¹⁹ Intervju z ustanoviteljem Equipo Maiz sem opravila 10. 1. 2007. Glej tudi <http://www.equipomaiz.org.sv/> (9. 7. 2008).

²⁰ Podatke sem pridobila od gibanja Mafía Verde v Maracaibu (maj 2008), ki podpira gibanje staroselcev. O zatiranju staroselcev v državi Zulia kot tudi južnih državah na meji z Brazilijo in Kolumbijo je spregovorila tudi vrsta drugih urbanih gibanj v Venezueli.

ca vsako leto usahne za meter. Vsa srednje velika in velika mesta Srednje Amerike in Mehike so brez pitne vode vse od sporazuma s Svetovno banko iz začetka devetdesetih let, ki je spodbudil privatizacijo vode. Špansko podjetje Calvo ima prek sporazuma s salvadorsko vlado v Pacifiku monopol nad industrijskim ribolovom, ki je že dodobra opustošil obalni pas morja. Vendar Nolasco opozarja, da je korporacija s prostim izhodom v Pacifik začela raziskovati tudi zaloge nafte. Druga španska korporacija Kamerun pa postavlja verigo hotelskih storitev za turizem. *Maquile* iz okolice glavnega mesta San Salvador, kjer se je urbano delavstvo samoorganiziralo, selijo v jugozahodni koridor države (v regije Santa Ana in Ahuochapan), kjer je neorganizirana brezposelna staroselska delovna sila. Na vzhodu bo državo prerezal suhi koridor (Canal Seco), ki bo pacifiško pristanišče La Union povezal z glavnim pristaniščem na Karibih Puerto Cortes, hkrati pa bo skozi celoten Salvador peljal naftovod, ki bo po projektu IIRSA iz Kolumbije pretakal nafto vse do Teksasa. Takšna je podoba geopolitike v Salvadorju, kot jo je na zemljevid države izrisala organizacija CESTA. Equipo Maiz (2003), drugi kolektiv ekologov in zgodovinarjev iz prestolnice Salvadorja, pa kaže še dodatne posledice, ki jih prinaša uveljavljanje Sporazuma o svobodni trgovini, med katerimi opozarjajo zlasti na migracije (Salvador vsak dan zapusti 1000 ljudi).¹⁹

Omenjeni celinski načrti in projekti so doslej v največji meri prizadeli Mehiko in države Srednje Amerike. Gre za megalomanske projekte gradnje infrastrukture, ki so namenjeni izključno gospodarskim (torej tudi političnim in vojaškim) potrebam, pri tem pa ne upoštevajo ekoloških, socialnih in drugih indikatorjev v regiji. Številni mehiški migranti, žrtve sporazuma TLC, ki je obljubil svoboden pretok dobrin in storitev, so danes obravnavani kot kriminalci in ubiti ob prehodu meje ali poslani v ječe. Po vladnih podatkih je TLC med letoma 1993 in 1999 v Mehiki pridelal za 10,9 odstotka BDP stroškov na okoljski degradaciji in izčrpanosti naravnih virov, medtem ko je celotna državna poraba za odpravljanje škode in onesnaženja v okolju v enakem obdobju upadla za 50 odstotkov (Salazar in Carlsen, 2001: 11).

Industrijsko proizvodnjo, kot smo jo opisali na primeru *maquilador*, iz glavnih mest umikajo v oddaljene regije, kjer je staroselska populacija, ki ne pozna sindikalnega organiziranja. Podobno kot PEC tudi neoliberalni projekti v Latinski Ameriki prepovedujejo sindikalno ali kakršno koli drugo združevanje ali organiziranje delavcev. Vsi infrastrukturni projekti potekajo izključno po težko dostopnih koridorjih pragozda, ki so ga doslej naseljevali staroselci. Staroselci so dobili zemljo, zagotovljeno z ustavami v revolucijah iz začetka 20. stoletja, ali pa po koncu državljanskih in protimperialnih vojn, ko so podpisovali mirovne pogodbe, zdaj pa jim jo država ponovno nasilno odvzema za potrebe neoliberalnih projektov. Pri netrajnostnem izkoriščanju naravnih virov in nasilnem preseljevanju staroselcev je Venezuela enako mačehovska do svojih prebivalcev kot druge države na celini. Iz vse dostopne literature in zlasti z refleksijo gibanj v Venezueli je videti, da je država med najbolj zagrizenimi izvajalkami IIRSA. Leta 2005 je prodala 5782 hektarjev staroselske zemlje (staroselcev Wayuu in Bari iz skupnosti Chachiri v državi Zulia) irskemu podjetju za pridelavo premoga (Cano Seco Coal). Ker se staroselci še vedno upirajo, nad njih država pošilja vojsko.²⁰

Sklep

Kot je pokazala analiza nacionalnih, regionalnih in celinskih gospodarskih strategij ter politike PEC za Kitajsko, Indijo in države Latinske Amerike, so poleg visoke gospodarske rasti doslej drastično rasli zlasti: neenakost znotraj družb in med družbami (glede na tako ekonomske kot druge socialne, kulturne, okoljske indikatorje), manipulacije in špekulacije z zemljiškim lastništvom, nasilno izseljevanje določenih delov ruralnega prebivalstva, spreminjanje urbanega okolja na račun migracij iz ruralnega v urbano, delež migrantskih delavcev in tokov migracij, kriminaliteta, delež revnih in tistih na robu preživetja, segregacija glede na spol, starost, etnično ali versko pripadnost itn.

Zaradi posledic indijske netrajnostne politike je bilo v zadnjih letih razseljenih 40 odstotkov vseh adivasijev (staroselcev), ki sicer predstavljajo osem odstotkov populacije v državi. Čeprav so bili staroselci še pred kratkim lastniki sedmih odstotkov vse zemlje v državi, je njihova posest predstavljala 70 odstotkov vseh še neizkoriščenih naravnih mineralov v državi (IFAD, 2006). Podobno kot staroselci po drugih celinah (v Latinski Ameriki, Afriki in drugih azijskih državah) so adivasiji lastniki zadnjih neizkoriščenih otokov naravnih virov, v katerih vlade, korporacije in PEC preizkušajo gospodarske priložnosti. Vlade iščejo načine, kako bi na domačem ozemlju z liberalnejšimi zakonitostmi najbolj učinkovito eksploatirale preostanek naravnih danosti ne glede na škodo, ki jo pri tem utrpita lokalno prebivalstvo in okolje. IFAD (2006) ocenjuje, da v Gvatemali 60 odstotkov ruralnih gospodinjstev živi v revščini ali skrajni revščini z visokim deležem nepismenosti in umrljivosti dojenčkov. Staroselci predstavljajo 81 odstotkov ruralne populacije. Za Honduras pa ugotavlja, da v ekstremni revščini živi 71 odstotkov vseh staroselcev (IFAD, 2006). Samo zaradi gradnje hidroelektrarn v Hondurasu je zemljo izgubilo 60.000 ljudi oziroma deset staroselskih skupnosti.²¹ Vseh 350 milijonov (pet odstotkov) staroselcev na planetu danes predstavlja 15 odstotkov najrevnejše populacije sveta (IFAD, 2006). Več kot zgovorno smo s primeri in statističnimi podatki izrisali prvi neprehodni razred znotraj globalne populacije. Gre za otroke, ki v večini primerov kljub demokratičnim ustavnim listinam že danes nimajo dostopa do državnih institucij, zlasti do izobraževanja, zdravstva in zaposlitve. Gre za gospodinjstva, ki izgubljajo dom in vir preživetja. Indijska vlada poskuša z uvajanjem PEC ukinjati politiko pozitivne diskriminacije za najnižje kaste in staroselske skupnosti. Politika PEC zagotavlja legalno kršenje ustavnih pravic – saj te v območjih PEC ne veljajo. Z nakazanimi procesi se pojavlja vojska migrantov brez dela in doma, brez zemlje in vira preživetja, ki prihajajo v mesta, postavljajo šotore in iščejo zaposlitev.

Druga globalna populacija ali neprehodni razred, ki ga definirajo in utrjujejo neoliberalne strategije razvoja, so migranti. Gre za mnogo tipov migracij, vendar bomo izpostavili zgolj mednarodne migracije ter migracije znotraj države in regij. V tem prispevku smo natančno govorili o migracijah iz ruralnega v urbano, nekoliko manj pa o mednarodnih migracijah. Leta 2006 je 150 milijonov migrantskih delavcev svojim družinam v državah v razvoju nakazalo okoli 300 milijard ameriških dolarjev, s čimer so vzdrževali skoraj deset odstotkov celotne svetovne populacije (IFAD, 2007). Nakazila začasnih delavcev iz tujine njihovih gospodinjstev v Indiji niso iztrgala iz primeža revščine in pomanjkanja, saj so prejemniki denar porabili za prehrano in druge osnovne življenjske potrebščine. Poslani denar njihovih družinskih članov iz tujine jim ni omogočil investicij v dolgoročno izboljšanje kakovosti življenja, v izobraževanje, gradnjo stanovanj in podobno, pač pa so ga uporabili za golo preživetje. ILO (2006) brez prave kritike ugotavlja, da obstaja »globalni konsenz« o prednostih in koristih mednarodnih migracij, ki naj bi pozitivno učinkovale tako na izvorne kot na ciljne države migracije. Svetovna banka

Volume 4 No: 4

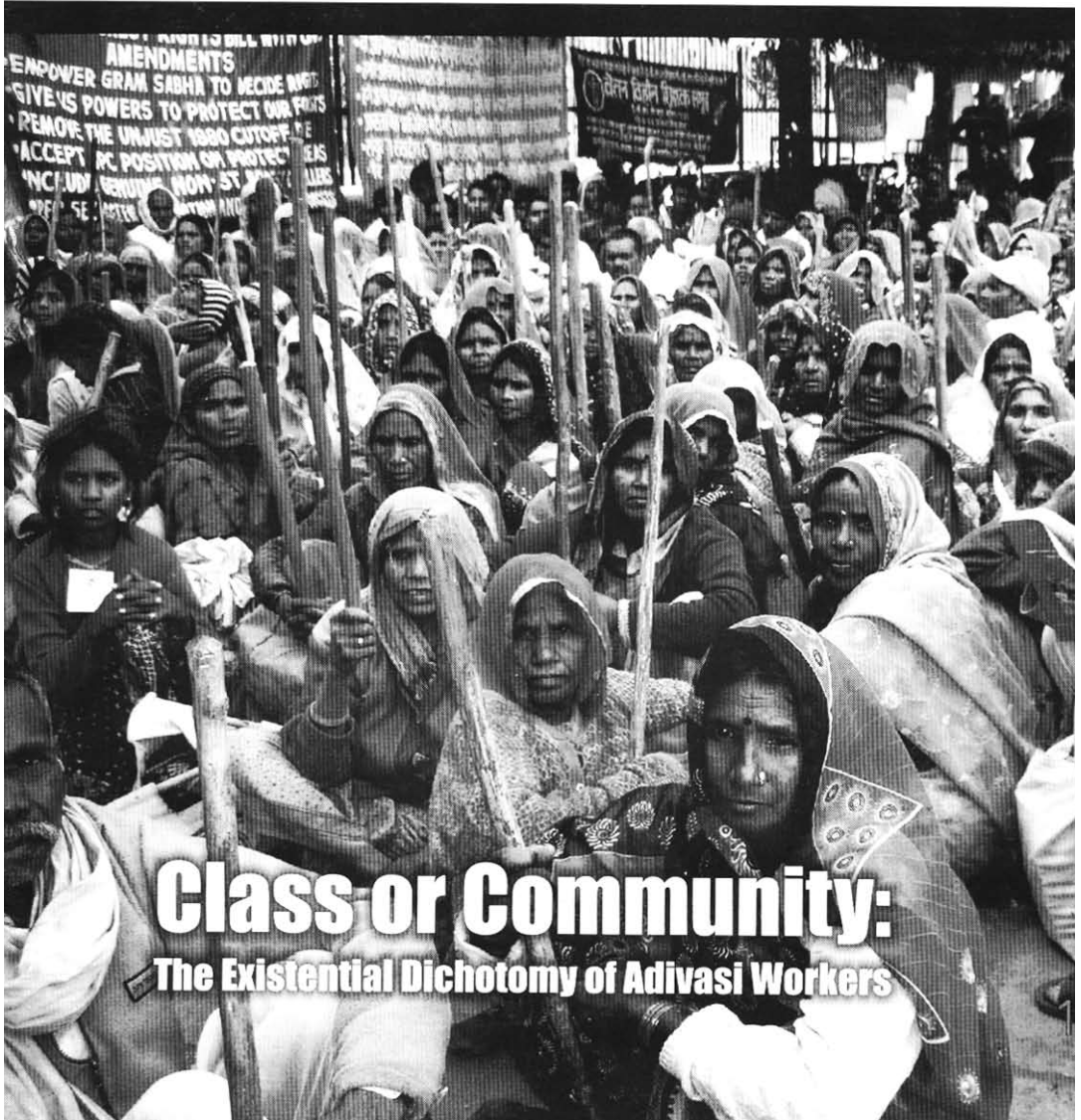
LABOUR

July - August 2006

a bimonthly journal
of labour and
economic affairs

FILE

Price: Rs. 20

Class or Community: The Existential Dichotomy of Adivasi Workers

²² Do leta 2000 je v Latinski Ameriki neformalno delo predstavljalo 47 odstotkov celotne *urbane* zaposlitve. Združeni narodi (2007: 5) ocenjujejo, da je bilo leta 2006 kar 1,4 milijarde tistih, ki kljub delu niso zaslužili dovolj, da bi preživeli sebe in družino, med njimi je tretjina zaslužila manj kot 1 dolar na dan.

in EU spodbujata regulacijo migracij z načini, ki bi jih najbolj dosledno poimenovali »migracijski menedžment«. To pomeni, da upravljata migracijske tokove med državami tako, da izboljšujejo svojo vlogo v globalnem kapitalističnem sistemu. Svetovna banka predvideva porast delovne sile v bogatih državah na račun povečanja migracij. Posledice migracijskega menedžmenta pa najbolj občutijo prebivalci ter države na obrobju svetovnega

gospodarstva (vzhodna Evropa, tako imenovane države v razvoju itn.).

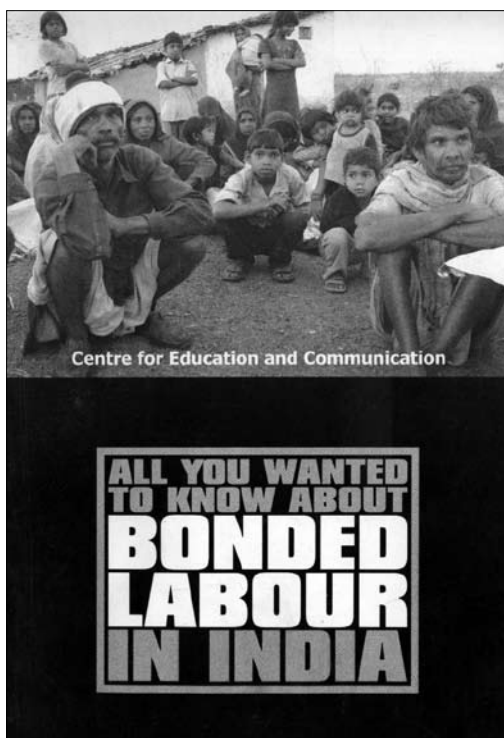
V Salvadorju danes tretjina populacije ne živi v matični državi. Državo vsak dan zapusti tisoč ljudi, ki jih ZDA z bilateralnim sporazumom po hitrih postopkih vračajo v matično državo (Equipo Maiz, 2006). Migranti v domovino pošiljajo 3,328 milijarde dolarjev, kar predstavlja 18,2 odstotka nacionalnega BDP v Salvadorju (IFAD 2007: 14). V Hondurasu nakazila predstavljajo 24,8 odstotka nacionalnega BDP (ibid.). Še višje deleže nakazil glede na nacionalni BDP pa imata Grenada (31,2 odstotka) in Gvajana (30,1 odstotka) (ibid.). Med afriškimi državami je največja prejemnica Eritreja (37,9 odstotka), med Azijskimi pa Tadžikistan (36,7 odstotka) (ibid.). Iz Mehike vsako leto migrira med 400.000 in 500.000 ljudi. Na črnem trgu v ZDA dela okoli 12 milijonov Mehičanov (Lapper in Thomson, 2006), ki tu predstavljajo tudi največji delež migrantov. V letu 2006 so svojim domačim nakazali 24,254.000 ameriških dolarjev, kar presega vsoto nakazil, ki so jih domov pošiljali migranti iz celotne Južne Amerike. Nakazila so predstavljala 2,9 odstotka celotnega mehiškega BDP (IFAD, 2007). Menedžment globalnega trga dela prav na migrantih in njihovih gospodinjskih v državah izvora gradi vojsko visoko prekarne populacije, ki jo stratificira v razred migrantov. Možnosti posameznika, da bi izboljšal materialni status svojega gospodinjstva, so skoraj minimalne.

Tretji globalni razred, ki ga utrjujejo sodobni procesi netrajnostnega razvoja, so brezposelni. ILO je svoje poročilo leta 2006 naslovil »Spreminjajoči vzorci v svetu dela«. Kljub visoki globalni gospodarski rasti, ki je bila v letu 2005 3,4-odstotna (UN, 2007a), nacionalne vlade ne povečujejo možnosti zaposlovanja. Globalno gledano, je samo na letni ravni potrebnih 40 milijonov novih zaposlitev (UN, 2007a). V letu 2005 je bilo po podatkih ILO (2006) 192 milijonov brezposelnih ljudi. Brezposelnost so v zadnjih desetih letih (1996–2006) znižale zgolj bogate države, a še te minimalno (za 1,6 odstotka). V Latinski Ameriki je stopnja brezposelnosti stagnirala, v jugovzhodnih azijskih in pacifiških državah, ki predstavljajo 60 odstotkov vse globalne zaposlenosti, pa se je v zadnjem desetletju skoraj podvojila, s 3,7 odstotka v letu 1996 je narasla na 6,6 odstotka v letu 2006 (ILO, 2006). V Indiji kot drugi največji državi po deležu zaposlene globalne delovne sile (14,8 odstotka) se kljub visoki gospodarski rasti (za leto 2006/2007 so izračunali 9,4 odstotka zlasti na račun sektorja informacijske tehnologije in storitev, ki informacijsko tehnologijo omogočajo) delež brezposelnosti iz leta v leto poglablja. Prav tako je treba upoštevati, da PEC nastajajo pretežno v tako imenovanih državah v razvoju, za katere je značilno, da imajo od 50 do 70 odstotkov delavcev, ki živijo od neformalnega dela (ILO, 2006; UN, 2007a),²² vendar pa nove gospodarske strategije vse bolj preprečujejo možnosti neformalnega dela (zlasti rokodelcev, malih in srednjih kmetov, obiralcev, malih trgovcev itn.).

Mednarodna organizacija dela (ILO, 2007) in Svetovna banka (WB, 2007) ocenjujeta, da danes dela okoli 190 milijonov otrok, mlajših od 14 let. Shenzhen in druge PEC po svetu izkoriščajo prednosti poceni delovne sile, tudi otrok. Vendar otroško delo, ki je po mednarodnih konvencijah prepovedano, se pojavlja kot neformalno delo, pogosto tudi neplačano delo, zato je težko ocenjevati realni delež otrok delavcev. Indijski inštitut za družbene spremembe

Jayaprakash je leta 2005 objavil raziskavo dela otrok v gospodinjstvih v vaseh v bližini Kalkute. Raziskava je zajela 128 otrok, od katerih so bili le štirje dečki. 88 odstotkov ruralnih otrok je gospodinjsko delo opravljalo v mestu, 85 odstotkov otrok je delalo več kot osem ur na dan, 92 odstotkov otrok ni imelo dostopa do izobraževanja (JISC, 2005). Lakshimi in Roy (2005) ugotavljata, da v Indiji 20 odstotkov vseh otrok dela kot gospodinjski delavec zunaj svoje družine. Od 60 milijonov otroške delovne sile v Braziliji leta 1991 jih je 51 odstotkov pripadalo gospodinjstvom, ki so na mesec zaslužila manj kot polovico minimalne plače, 27 odstotkov pa tistim, ki so v mesecu dni zaslužila manj kot četrtno minimalne plače (Brown, 2001: 5). ILO (2006) ugotavlja, da v državah v razvoju dela okoli 218 milijonov otrok med petim in sedemnajstim letom, velika večina v azijsko-pacifiški regiji (122,3 milijona), slaba četrtnina v Afriki (49,3 milijona) ter 5,7 milijona v Latinski Ameriki in Karibih. Otroci revnih gospodinjstev so torej četrti razred, ki ga lahko izrišemo glede na globalni trg dela in razvoje strategije.

Z opredeljevanjem zaprte slojevitosti bi lahko nadaljevali, vendar že iz prvi štirih razredov vidimo, da gre za veliko prekrivanje ali sovpadanje razredov ter hkrati še za večjo stratifikacijo znotraj razreda, ki jo utrjujejo podrazredi sami. Staroselci so pogosto tudi miganti iz ruralnega v urbano ter brezposelni, njihovi otroci pa za preživetje gospodinjstva opravljajo razna (neplačana) dela že od zgodnjih let. Znotraj razreda se utrjujejo podrazredi glede na ekonomski položaj gospodinjstva in lastnino, glede na verske, kastne, kulturne, spolne idr. identitete. Združeni narodi med najbolj izkoriščane in/ali segregirane populacije na svetu prištevajo otroke, ženske in starejše, med najranljivejše populacije pa staroselce, migrante in ljudi s posebnimi potrebami (UN, 2007a). Vse to so razredi in identitete, ki se prekrivajo in pogojujejo ter ustvarjajo in utrjujejo novo slojevitost globalne kapitalistične družbe, po kateri so ljudje iz (naj)nižjih razredov segregirani v zaprte in težko prehodne družbene kategorije, ki močno spominjajo na logiko kastnega razločevanja. Prav tako se na globalni ravni utrjuje vse večja odvisnost nacionalnih gospodarstev od tržnih in drugih globalnih mehanizmov.

Bonded Labourers released in past 30 years:
2,86,245

Number of Prosecutions:
4859

Convicted:
???

BONDED LABOUR
 Isn't just over, but its all over!

For more information, please contact

CEC

Centre for Education and Communication
 173 A, Khirki Village, Malviya Nagar, New Delhi 110017
 Tel. +91-11-2954 1841 / 2954 1858 / 2954 3084. e-mail: cec@nda.vsnl.net.in
 website: www.cec-india.org. www.bondedlabour.org

Številne tako imenovane države v razvoju, ki so bile samozadostne vsaj glede oskrbe s prehrano, zaradi neugodnih globalnih gibanj cen hrane ter netrajnostnih strategij nacionalnih vlad in perečih okoljskih sprememb opuščajo malo in srednje kmetijstvo ter tako postajajo vse bolj odvisne od uvoza. Neuspeli poskusi zelene revolucije in industrijskega kmetijstva nosijo v tem oziru največjo odgovornost in prinašajo s sabo tudi zastrašujoče posledice, s katerimi se zdaj, ko je že davno prepozno, soočajo države G8 (na primer na zasedanju na Japonskem julija 2008). S PEC in drugimi netrajnostnimi, visoko tveganimi projekti države povečujejo zdravstvena, socialna in druga tveganja ter neizogibno revščino zlasti za najbolj ranljive populacije v državi. Indijsko gospodarstvo kot eno največjih svetovnih trgov je bilo kljub kolonializmu popolnoma samozadostno v proizvodnji hrane vse do neodvisnosti in sledečih poskusov zelene revolucije. Država je bila do konca druge svetovne vojne deseta največja proizvajalka dobrin na svetu (Khilnani, 1997). Danes je Indija dežela z najvišjim deležem nezadostno prehranjenih ljudi. Po indeksu človekovega razvoja pa se med 177 državami sveta uvršča na 128. mesto (UNDP, 2007).

Pričujoča analiza sodobnega globalnega gospodarstva je nazorno pokazala visoko determiniranost in stratifikacijo delovne populacije na trgu dela ter poglobljanje odvisnosti in podjarmljenja za tiste dele globalne populacije, ki (še) posedujejo gospodarsko donosne zemeljske površine, opravljajo brezplačno delo ali so poceni delovna sila, ki migrira glede na potrebe dela itn. Zahteve in potrebe po visoko fleksibilnem globalnem trgu dela proizvajajo fetišizacijo in polarizacijo delovne populacije in poklicev, hkrati pa utrjujejo družbeno stratifikacijo ter prepad med najrevnejšimi in najbogatejšimi tako znotraj države kot med državami in celinami. To najbolj jasno pokažejo primeri migracij – iz ruralnega v urbano ali zaradi izgube zemlje ter s tem doma in vira preživetja kot tudi zaradi opuščanja nasadov in proizvodnje značilnih kultur, zaradi neugodnih cen na globalnem trgu (v Indiji tako na primer opuščajo značilne sadne, čajne, riževe nasade), zaradi selitve proizvodnje itn.

Podobno, kot smo nakazali fetišizacijo razredov na primerih staroselcev, migrantov, brezposelnih in otrok, se tudi na širšem globalnem sistemu utrjuje nepretnost družbenih slojev. Indikatorji, ki določajo novo in neprepustno družbeno stratifikacijo, so številni, tako mikro- kot makroekonomski. Težko je določiti, ali je glavni vzrok v globalnem gospodarstvu, ki se napaja na obrobju, ali prav njegove invazije pehajo regije in celine v emigracijo in životarjenje, ali so za to najbolj odgovorne nacionalne vlade, ki umikajo vse pridobitve socialnih in kulturnih bojev, ne zagotavljajo javnega izobraževanja, zdravstva, možnosti zaposlitve itn. Zagotovo gre za vrsto globalnih in med seboj globoko prežetih dejavnikov, ki predeterminirajo posameznikovo kakovost življenja glede na njegov vrojeni ekonomski, socialni in kulturni status oziroma glede na status gospodinjstva, v katerem se je rodil. Mar to pomeni, da se vračamo v preteklo, že zavržene družbene ureditve, kjer človekova ustvarjalnost, sposobnosti in vednosti niso bile upošteevane samo zaradi ekonomske nemoči? Ko je bilo zaslužnemanje človeka mogoče zgolj zato, ker se je drobna pest kolonialnih ali imperialnih oblastnikov odločala o razvoju posamezne države ali upravljala z razvojem našega skupnega in vse bolj omejenega planeta? Zagotovo vstopamo v obdobje, kjer je človek zatiran zaradi vrste arbitrarnih določil, ki jih fleksibilno in z roko v roki upravljajo tako lokalni oblastniki, nacionalne vlade kot regionalni celinski ali globalni projekti in gibanja kapitala, PEC ter druge instance »liberalizacije človekovega dostojanstva«. Vse to pa na globalni populaciji pušča velike in dolgoročne socialne, okoljske in kulturne, če ne tudi gospodarske posledice.

Literatura

- AGGARWAL, A. (2006a): Essays on Macroeconomic Policy and Growth in India. India: Oxford Univeristy Press.
- AGGARWAL, A. (2006b): Special Economic Zones: Revisiting the Policy Debate. *Economical and Political Weekly* (4. November 2006): 4533–4536.
- ASIA PACIFIC FOUNDATION (2006): Can India Revitalize its Special Economic Zones to Rival Those in China? *Asia Pacific Bulletin*, 244.
- ATKINSON, P., COFFEY, A., DELAMOND, S., LOFLAND, J. IN L. LOFLAND (2002): Handbook of Ethnography. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- BASU, D. (2007): Special Economic Zones in China and India; dostopno prek http://www.ivarta.com/columns/OL_070128.htm (27. junija 2008).
- BLUM, W. (1995): *Killing Hope: U.S. Military and CIA Interventions since World War II*. Monroe, ME: Common Courage Press.
- BRAGA, H. C. (2002): Prospects For Free Zones Under FTAA, Latin America and Iberian Resources Conference (2. aprila 2002), dostpono prek: <http://laih.unm.edu/conference/braga.php> (2. julija 2008).
- BROOKS, R. IN R. TAO (2003): China's Labor Market Performance and Challenges. IMF Working Paper 03/210, International Monetary Fund, Washington D. C.
- BROOKS, R. (2004): Labor Market Performance and Prospects, v E. Prasad, ur., *China's Growth and Integration into the World Economy: Prospects and Challenges*, 51–61. Washington: International Monetary Fund.
- CARTIER, C. (2001): Zone Fever, the Arable Land Debate and Real Estate Speculation: China's Evolving Land Use Regime and Its Geographical Contradictions, *Journal of Contemporary China*, 10 (28): 445–469.
- CHEN, J. IN B. FLEISHER (1996): Regional Income Inequality and Economic Growth in China. *Journal of Comparative Economics*, 22 (2): 141–164.
- CHINA ECONOMIC WEEKLY (2007), dostopno prek: <http://www.chinaeconomicreview.com/> (30. junija 2008).
- CASC – CHINESE ACADEMY OF THE SOCIAL SCIENCES (2007): Trends Analysis and Predictions on Chinese Society, Institute of Sociology, *ChinaNet*, 12. januarja 2007.
- CIEPAC (2004): *Al Carajo con el ALCA*. Mexico: San Cristobal, Centro de Investigaciones Económicas y Políticas de Acción Comunitaria.
- CHINA URBAN STATISTIC YEARBOOK (2000): *China Urban Statistic Yearbook 2000*. Beijing: Zhongguo Tongji Chubanshe.
- CITIZENS' RESEARCH COLLECTIVE (2007): *SEZs and land aquisition: factsheet for an unconstitutional economic policy*; dostopno prek: http://www.counterviews.org/Web_Doc/sez/sez_and_land_acquisition.pdf (27. junija 2008).
- COLECTIVO SITUACIONES (2003): Sobre el Militante Investigador. Dostopno prek: <http://transform.eipcp.net/transversal/0406/colectivosituaciones/es> (1. februarja 2006).
- COLECTIVO SITUACIONES, IN UNIVERSIDAD TRANSHUMANTE (2004): *Universidad Transhumante (territorios, redes, lenguajes)*. Buenos Aires: De Mano en Mano.
- COLECTIVO SITUACIONES (2005): Something More on Research Militancy: Footnotes on Procedures and (In) Decisions. *Ephemera*, V (4): 602–614.
- DEININGER, K. IN L. SQUIRE (1996): A New Data Set for Measuring Income Inequality, *World Bank Economic Review*, 10: 565–591.
- EQUIPO MAIZ (2003): *TLC: El nuevo chapulin*. San Salvador: Equipo Maiz.
- EQUIPO MAIZ (2006): *El Salvador: emigracion y remesasalivo de los pobres negocios de los ricos*. San Salvador: Equipo Maiz.

- FAN, C. C. (1997): Uneven Development and Beyond: Regional Development Theory in Post-Mao China. *International Journal of Urban and Regional Research*, 21 (4): 620–639.
- FIAN (2008): *The Right to Adequat Food in India*. New Delhi: FoodFirst Information and Action Network.
- FOUCAULT, M. (1991): Governmentality. V: Burchell, Graham, Collin Gordon in Peter Miller (ur.), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, 87-104. Harvester Wheatsheaf: Hertfordshire.
- FRENCH, H. W. (2006): Chinese Success Story Chokes on Its Own Growth, *New York Times*, 19. decembra 2006.
- FRUNDT, H. J. (2000): Models of Cross-Border Organizing in Maquila Industries. *Critical Sociology*, 26 (1–2): 36-55.
- FRUNDT, H. J. (2005): Toward a Hegemonic Resolution in the Banana Trade. *International Political Science Review*, 26 (2): 215–237.
- GOPALAKRISHNAN, S. (2007): Negative Aspects of Special Economic Zones in China. *Economic and Political Weekly* (28. april 2007): 1492–1494.
- GOSWAMI, B. (2007): SEZs: Lessons from China. *India Together*. (9. februar 2007); dostopno prek: <http://www.indiatogether.org/2007/feb/opi-sezschina.htm> (4. februarja 2008).
- GREWAL, B. IN F. SUN (2006): Regional disparities: A continuing policy challenge for China. V B. Grewal in M. Kumnick (ur.), *Engaging the New World: Responses to the Knowledge Economy*, Melbourne: Melbourne University Press.
- GREGORČIČ, M. (2007): Die Kunst des Wissens und die Wissenschaft der Bildung: Kulturelles Kapital als Triebkraft gesellschaftlicher Veränderungen. V G. Faschingeder, in A. Novy (ur.) *Journal für Entwicklungspolitik*, XXIII (3): 56–91.
- HALL, K (2002): Jobs at Risk in Mexico: Foreign companies looking elsewhere for cheaper labour. *Mexico-Business* (28. aprila 2002).
- HOFFMAN, B. IN L. KUIJS (2006): Profits Drive China's Boom, *Far Eastern Economic Review*, (169): 39–43.
- HONG KONG CRISTIAN INDUSTRIAL COMMITTEE (2004): Conditions of Women Workers in Special Economic Zones and Labour Standards in Supplier Factories of German Garment Retailer Companies and Brands in China, dostopno prek: <http://www.cleanclothes.org/ftp/04-09-16-HKCIC-EPZ-Research.pdf> (30. julija 2008).
- HUANG, Y. IN D. L. YANG (1996): The Political Dynamics of Regulatory Change: Speculation and Regulation in the Real Estate Sector. *Journal of Contemporary China*, 5 (12): 171–185.
- HRW (1997): *Corporations and Human Rghts: Freedom of association in Maquila in Guatemala*. Human Rights Watch, dostopno prek: <http://www.hrw.org/reports/1997/guat2/> (2. julija 2008).
- HRW (2002): *Del hogar a la fábrica: Discriminación en la fuerza laboral guatemalteca*. Human Rights Watch, dostopno prek: <http://www.hrw.org/spanish/informes/2002/guatemala7.html> (2. julija 2008).
- ICFTU (2003): *Export Processing Zones: Symbols of Exploitation and a Development Dead-End*. Bruselj: International Confederation of Free Trade Unions.
- IIRSA (2003): *Information and communications tehnologies in support of South American Competitiveness and Integration*. Inter-American Development Bank.
- ILO (1998): *La industria de la Maquila en Centroamerica*. Geneva: International Labour Office.
- ILO (2004): *Trade, Foreign Investment and Productive Employment in Developing Countries*. Geneva: International Labour Office.
- ILO (2006): *Changing Patterns in the World of Work*. Geneva: International Labour Office.
- ILO (2007): *Equality at Work: Tackling the Challenges*. Geneva: International Labour Office.
- IMF (2006): *China and India: Learning from Each Other: Reform and Policies for Sustained Growth*. V Aziz, J.; Dunaway, S. in E. Prasad. Wahington, D.C: International Monetary Fund.
- IFAD (2006): *Annual Report 2006*. Roma: International Fund for Agricultural Development.
- IFAD (2007): *Sending Money Home*. Roma: International Fund for Agricultural Development.

- JAYANTHAKUMARAN, K. (2003): Benefit-Cost Appraisal of Export Processing Zones: A Survey of the Literature, *Development Policy Review*, Blackwell Publishing, Oxford, 21 (1): 51–65.
- JIAN, T., SACHS, J. D. IN A. WARNER (1996): Trends in regional inequality in China, *China Economic Review*, (7): 1–21.
- JISC (2005): *Report on Baseline Survey of Selected Villages of Bhagwanur II Block East Midnapore*. Kolkata: Jayaprakash Institute of Social Change.
- JONES, D. C., LI, C. IN A. L. OWEN (2003): Growth and Regional Inequality in China during the Reform Era, William Davidson Institute Working Papers Series 2003-561, University of Michigan Stephen M. Ross Business School; dostopno prek: <http://www.wdi.umich.edu/files/Publications/WorkingPapers/wp561.pdf> (30. junija 2008).
- KHILNANI, S. (1997): *The Idea of India*. London: Hamish Hamilton Ltd.
- KHORASANEE, D. (2005): Upor kot ustvarjanje: nova družbenost v Argentini. ČKZ, XXXIII (222): 55–85.
- KRALJ, G. (2006): *Imagineriji nasilja in upori v Guatemali*. Univerza v Ljubljani: doktorska disertacija.
- KRALJ, G. (2008): *Izginuli in urnjeni: pričevanja o uporih v Guatemali in Latinski Ameriki*. Ljubljana: Založba / *cf.
- LAKSHIMI, R. IN M. N. ROY (2005): *Child Domestic Work, a Violation of Human Rights, Quantitative Analysis of the Situation in West Bengal*. New Delhi: Save the Children.
- LAPPER, R. IN A. THOMSON (2006): Peso Power Brings Hope to Poor, *Financial Times*, 29. junija 2007.
- MACDONALD, C. (1999): A Dragon Raises its Head, *Asian Business*, 35 (4): 62–64.
- MALO DE MOLINA, M. (2004): Nocións Comunes, parte 2: del análisis institucional a experiencias contemporáneas entre investigación y militancia, dostopno prek: transform.eipcp.net/transversal/0707/malo/es (10. junija 2008).
- MAQUILA SOLIDARITY NETWORK (2006): *Annual Report*, dostopno prek: <http://en.maquilasolidarity.org> (2. julija 2008).
- MCGREGOR, R. (2006): China's official data confirm rise in social unrest. *Financial Times*, 20 januar 2006.
- MILL, J. (1997): *History of British India*. London: Routledge.
- OECD (2004): *Employment Outlook 2004*. Organisation for Economic Cooperation and Development. Paris.
- OECD (2005): *Economic Survey of China*. Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris.
- OECD (2007): *Employment Outlook 2007*. Organisation for Economic Cooperation and Development. Paris.
- PIFIA (2008): Polish Information and Foreign Investment Agency, dostopno prek www.paiz.gov.pl/index/ (13. februarja 2008).
- REARDOM, C. L. (1996): The Rise and Fall of China's Export Processing Zones, *Journal of Contemporary China*, 5 (13): 281–303.
- ROY, A. (1999): The Greater Common Good. <http://www.narmada.org/gcg/gcg.html> (12. 2. 2008).
- SAINATH, P. (1996): *Everybody Loves a Good Drought: Stories from India's Poorest Districts*. New Delhi: Penguin.
- SAINATH, P. (2005): Whose suicide is it, anyway? *India Together* (25. junij 2005), dostopno prek: <http://www.indiatogether.org/2005/jun/psa-whosesui.htm> (21. julija 2008).
- SALAZAR, H. IN L. CARLSEN (UR.) (2001): *Respuestas sociales ante la integración: Impactos socioambientales del TLCAN*. Mexico: Red Mexicana de Acción Frente al Libre Comercio.
- SARMA, E. A. S. (2007): Help the rich, Hurt the Poor: Case of Special Economic Zones. *Economic and Political Weekly*. (26. maja 2007): 1900–1902.
- SHIVA, V. (2004): The Suicide Economy Of Corporate Globalisation, (5. april 2004) dostopno prek: <http://www.countercurrents.org/glo-shiva050404.htm> (21. julija 2008).
- SRIVASTAVA, A. (2007): The Shenzhen Syndrome: Growth Compromises Equality. Infochange: News and Analysis on Social Justice and Development Issue in India. Julija 2007.
- UCIZONI (2006): *El Plan Puebla Panamá Existe y Mesoamérica Resiste*. Mexico: Unión de Comunidades Indígenas de la Zona Norte del Istmo.

- UN (2007a): *Report on the World Social Situation 2007: The Employment Imperativ*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs.
- UN (2007b): *Trade and Development Report 2007*. New York in Geneva: United Nation Publication.
- UNDP (1999): *Human Development Report*. New York: United Nation Development Programme.
- UNDP (2000a): *Human Development Report*. New York: United Nation Development Programme.
- UNDP (2000b): *Guatemala: La fuerza incluyente del desarrollo humano. Informe de Desarrollo Humano 2000*. United Nations Development Programme.
- UNDP (2007): *Human Development Report 2007/2008: Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Devided World*. New York: United Nations Development Programme.
- XIAOMIN, J. (2004): *China in Diagrams*. Peking: China Intercontinental Press.
- WEI, X. (2000): Acquisition of technological capability through special economic zones: the Case od Shenzhen SEZ. *Industry of Innovation*, 7 (2): 199–221.
- WEIL, R. (1996): *Red Cat, White Cat: China and the Contradictions of Market Socialism*. New York: Monthly Review Press.
- WEIL, R. (2006): A New Revolution? Chinese Working Classes Confront the Globalized Economy. *Policy Brief*, 1 (2): 1–20.
- WONG, K.-Y. (1987): China's Special Economic Zone Experiment: An Appraisal, *Geografiska Annaler*, 69 (1): 27–40.
- WB (1997): *Sharing Rising Incomes: Disparities in China, China 2020 Series*, Washington D. C.: World Bank.
- WB (2000): *World Development Report 1999/2000*. Washington D. C.: Oxford University Press., World Bank.
- WB (2003): *China: Promoting Growth with Equity*. Washington D. C.: World Bank.
- WB (2006): On-Line China Country Profile, *World Development Indicators*, www.devdata.worldbank.org/wdi2006/contents/home.htm (12. februarja 2008).
- WB (2007): *The World Bank Annual Report 2007*. Washington D. C.: World Bank.
- ZIBECHI, R. (2008): La guerra preventiva de Bush llego a Sudamerica. *Question 6* (60): 10–11.
- ZIEGLER, J. (2006): *The Right to Food: Report on the Special Rapporteur on the Right to Food*. Geneva: UN, Economic and Social Council.